

Faculteit Rechtsgeleerdheid
Leuens Instituut voor Criminologie
Werkcollege Criminologische Praktijk
Academiejaar 2013 - 2014

KATHOLIEKE
UNIVERSITEIT
LEUVEN

PIJNPUNTEN BIJ DE RE-INTEGRATIE VAN GEDETINEERDEN

NAAM: ANNELEEN DE SMEDT

STAGEPLAATS: DEPARTEMENT WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN GEZIN

STAGEBEGELEIDER: ZOË COSEMANS/ ELKE ROEVENS

Inhoud

SITUERING.....	5
DEEL I: LITERATUURSTUDIE.....	6
Inleiding.....	6
Hoofdstuk 1: het begrip re-integratie.....	7
1.1. Veelheid aan definities.....	7
1.2. Verwante begrippen.....	8
1.2.1. Recidive.....	8
1.2.2. Resocialisatie.....	10
1.2.3. Reclassering.....	11
1.2.4. Rehabilitatie.....	11
1.3. Besluit.....	13
Hoofdstuk 2: Detentie en gevangenispopulatie.....	13
2.1 Detentie en neveneffecten.....	14
2.2 Gevangenispopulatie in Vlaanderen.....	17
Hoofdstuk 3: re-integratie na vrijheidsberoving: voorbereiding en geschiktheid populatie.....	20
3.1. Regime.....	21
3.1.1. Vrijheid voor strafeinde.....	21
3.1.1.1. Strafuitvoeringsmodaliteiten.....	21
I. Uitgaansvergunning.....	22
II. Penitentiair verlof.....	23
III. Beperkte detentie.....	23
IV. Elektronisch toezicht.....	23
V. Voorwaardelijke invrijheidsstelling.....	24
3.1.1.2. Reclasseringsplan en diensten.....	24
I. Reclasseringsplan.....	24
II. De Psychosociale Dienst.....	25
III. Justitieassistenten.....	26
3.1.2. Vrijlating na strafeinde.....	26
3.2. Hulp- en dienstverlening ter bevordering van de re-integratie.....	27
3.2.1. Omschrijving.....	27
3.2.2. Toelichting domeinen onderwijs, tewerkstelling en welzijn.....	29
3.2.2.1. Onderwijs.....	29
3.2.2.2. Tewerkstelling.....	30
3.2.2.3. Welzijn.....	31
3.2.2.4. Trajectbegeleiders.....	32
3.3. Gedetineerdenpopulatie: geschikt voor re-integratie?.....	33
DEEL II: METHODOLOGIE.....	34
Hoofdstuk 1: Probleemstelling en onderzoeksopzet.....	34

Hoofdstuk 2: onderzoeksopzet	36
2.1 Dataverzameling	36
2.2 Data-analyse.....	40
DEEL III: RESULTATEN	40
Hoofdstuk 1: voorbereiding op vrijlating	40
Hoofdstuk 2: Pijnpunten op het mesoniveau.....	42
2.1. Hulp- en dienstverlening	42
2.1.1. Continuïteit in hulp- en dienstverlening na vrijlating.....	42
2.1.2. Samenwerking en communicatie.....	43
2.1.3. Beroepsgeheim	44
2.2. Justitie.....	45
2.2.1. Eisen en voorwaarden	45
2.2.2. Volgorde van de rechtsketen	47
2.2.3. Justitieassistenten	49
2.2.4. Beklaagden: plotse vrijlating.....	49
2.3. Tewerkstelling	50
2.4. Huisvesting	51
2.5. Verhouding vraag-aanbod	51
2.6. Ten slotte... ..	52
Hoofdstuk 3: Pijnpunten op het niveau van de gedetineerde	53
3.1. Netwerk	53
3.2. Motivatie.....	53
3.3 Algemeen	54
Hoofdstuk 4: Sterke praktijken.....	56
Hoofdstuk 5: Wat beter zou kunnen.....	56
Hoofdstuk 6: Carte blanche: los van alle middelen en mogelijkheden	58
6.1. Tussenhuizen	58
6.2. Buddy	58
6.3. Volgorde rechtsketen.....	59
DEEL IV: CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	59
Bibliografie.....	61

SITUERING

De problematiek van de re-integratie van ex-gedetineerden is een regelmatig terugkerend thema in onze moderne samenleving. Iedereen wil dat ex-gedetineerden goed re-integreren zodat ze niet recidiveren, maar niet iedereen is geneigd deze mensen met open armen opnieuw te ontvangen in onze samenleving. Toch is er de laatste decennia al heel wat werk verzet op vlak van re-integratie. Zo keurde de Vlaamse Regering op 8 december 2000 het *strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden* goed. Hierin wordt sterk de nadruk gelegd op de taak van de Vlaamse Gemeenschap in de sociale re-integratie van gedetineerden¹. Dit strategisch plan vormt de basis om hulp- en dienstverlening te organiseren in de gevangnissen in Vlaanderen en Brussel. De idee achter dit strategisch plan is dat detentie enkel vrijheidsberoving van gedetineerden inhoudt. Met uitzondering van het recht op vrijheid blijft een gedetineerde dus zijn fundamentele (grond)rechten behouden; zo ook het recht op maatschappelijke hulp- en dienstverlening (Hellemans A., Aertsen. I., & Goethals. J., 2008, p. 3). De mogelijkheid om dit recht uit te oefenen wordt belangrijk geacht, met name voor een vlotte re-integratie in de samenleving. Zo wordt in de gevangnissen hulp- en dienstverlening aangeboden op de domeinen onderwijs, sport, tewerkstelling, gezondheid, welzijn en cultuur. Dit hulp- en dienstverleningsaanbod is erop gericht een succesvolle terugkeer naar de samenleving te bevorderen.

Ook de Wet Strafvuivering schenkt de nodige aandacht aan re-integratie. Zo voorziet zij in heel wat strafuitvoeringsmodaliteiten waaronder halve vrijheid, penitentiair verlof, elektronisch toezicht, voorwaardelijke invrijheidsstelling in. Zij maken een geleidelijke terugkeer naar de samenleving mogelijk, met het oog op een vlotte re-integratie. De gedetineerde kan zich zo stap voor stap aanpassen aan het leven buiten de gevangnismuren.

Ook de lang verwachte Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden- daterend van 12 januari 2005 maar nog steeds niet volledig in werking getreden- verwijst naar de idee van een 're-integratiegerichte' detentie. Zo wordt bepaald:

'De tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf wordt gericht op het herstel van het door het misdrijf aan de slachtoffers aangedane onrecht, op de rehabilitatie van de veroordeelde en op de geïndividualiseerde voorbereiding van zijn reïntegratie in de vrije samenleving'².

¹ Deze bevoegdheid werd aan haar overgeheveld tijdens de staatshervorming van 1980.

² Art. 9 §2 wet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, BS 1 februari 2005

'De veroordeelde wordt in de gelegenheid gesteld constructief mee te werken aan de realisering van het individueel detentieplan (...), dat wordt opgesteld met het oog op een schadebeperkende, op herstel en reïntegratie gerichte en veilige uitvoering van de vrijheidsstraf'³.

Uit wet- en regelgeving - zowel federaal als op het niveau van de deelstaten- blijkt aldus dat het belang van een goede voorbereiding op re-integratie erkend wordt. Men beseft dat begeleiding en ondersteuning van gedetineerden in het belang is van de vrije burgers en er lijkt een evolutie te zijn van een repressieve naar een meer rehabilitatieve aanpak waarbij men toekomstgericht is en kijkt naar wat er met de gedetineerde zal gebeuren wanneer deze vrijgelaten wordt. Maar hoe worden deze ideeën in de praktijk concreet geoperationaliseerd? Werpt deze houding ook zijn vruchten af? Wat maakt dat re-integratie toch vaak mislukt en ex-gedetineerden opnieuw recidiveren? Dat is wat hier onderzocht wordt. Meer specifiek worden de huidige regelgeving en praktijken in kaart gebracht en wordt vervolgens een kwalitatief onderzoek verricht naar wat precies de pijnpunten zijn bij de re-integratie van ex-gedetineerden. Dit werkstuk vangt aan met een literatuurstudie. Daarin worden het begrip re-integratie, de gedetineerdenpopulatie en de voorbereiding in de gevangenis op re-integratie onder de loep genomen. In het tweede deel worden de probleemstelling en het onderzoeksopzet uiteengezet. Deel drie bevat een analyse van de resultaten van het onderzoek. Ten slotte worden ook de conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek over dit thema besproken.

DEEL I: LITERATUURSTUDIE

Inleiding

Men kan zich de vraag stellen wanneer iemand precies succesvol gere-integreerd is. Zijn er bepaalde grenzen, gebeurtenissen of tijdstippen na de vrijlating op basis waarvan men kan oordelen dat de re-integratie geslaagd is? Is een re-integratie bijvoorbeeld succesvol wanneer iemand vast werk gevonden heeft, een vaste relatie heeft, zelfstandig woont, geen nieuwe criminele feiten pleegt, niet opnieuw in gevangenis belandt? En zo ja, binnen welke tijdspanne dient dit dan te gebeuren? Wanneer een ex-gedetineerde bijvoorbeeld na zijn vrijlating nog een drietal jaar kleine misdrijven pleegt zonder betrapt te worden, vervolgens twee jaar een leefloon

³ Art. 9 §3 wet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, BS 1 februari 2005

ontvangt en intrekt bij zijn partner tegen wie hij geregeld huiselijk geweld gebruikt, uiteindelijk na vijf jaar een vaste job vindt, alleen gaat wonen en een cursus agressietraining gaat volgen.. is deze persoon dan goed gere-integreerd? Zo ja, vanaf welk moment/gebeurtenis? En is deze re-integratie dan nog te danken aan begeleiding in de gevangenis? Het feit dat er geen duidelijk begin en einde is, geen duidelijke afbakening van het proces re-integratie, geen criteria op basis waarvan je kan beoordelen of een re-integratie al dan niet geslaagd is, draagt ook bij tot de complexiteit van het thema. Er is dus allereerst nood aan een eenduidige, uniforme definitie. In het eerste hoofdstuk wordt dan ook op zoek gegaan naar een uniforme definitie van re-integratie. Het tweede hoofdstuk handelt over het gevangenisregime en de gevangenispopulatie. Vervolgens wordt in het derde hoofdstuk van dit eerste deel uiteengezet hoe gedetineerden worden voorbereid op hun vrijlating en wie hen hierbij helpt.

Hoofdstuk 1: het begrip re-integratie

Zoals reeds vermeld wordt in dit hoofdstuk gezocht naar een definitie voor het begrip re-integratie. In het eerste deel worden verschillende definities van re-integratie gegeven. Hieruit zal blijken dat er in de literatuur geen eensgezindheid bestaat over dit thema. Vervolgens worden verschillende begrippen toegelicht die nauw samenhangen met re-integratie. Tenslotte wordt bepaald met welke definitie van re-integratie in dit onderzoek gewerkt zal worden.

1.1. Veelheid aan definities

Het begrip re-integratie gaat terug op het Latijnse voorvoegsel *re-*, wat ‘opnieuw’ betekent, en het Latijnse *integrare*, wat ‘herstellen, aanvullen’ betekent. Van Dale hanteert volgende definitie: “het opnieuw maken tot een goed functionerende eenheid.” Er is dan ook sprake van *sociale integratie* wanneer van diverse sociale eenheden één globale entiteit wordt gesmeed en wanneer deze individuen op een volwaardige wijze deel uitmaken van de entiteit (Engbersen & Gabriëls, 1995, pp.15-47). Uit deze omschrijving blijkt dat sociale integratie zowel als een toestand als als een proces kan worden gezien. Het is een proces, aangezien de integratie van sociale eenheden steeds opnieuw wordt geproduceerd (‘gereproduceerd’ in het geval van re-integratie) (Engbersen & Gabriëls, 1995, pp. 15-47). Daarentegen is het ook een toestand, namelijk wanneer uit de verscheidenheid van sociale eenheden een entiteit is gesmeed waar deze eenheden daadwerkelijk deel van uitmaken (Engbersen & Gabriëls, 1995, pp. 15-47). Zo’n toestand, waarbij alle eenheden deel uitmaken van eenzelfde entiteit, is in onze maatschappij

echter niet realiseerbaar. Er waren, er zijn, en er zullen altijd personen zijn die uit de samenleving zijn uitgesloten. In het kader van dit onderzoek zijn deze (uigesloten) personen delinquenten die van hun vrijheid beroofd zijn: gedetineerden. Gedetineerden blijven doorgaans niet tot het einde van hun leven uitgesloten uit de samenleving, de meesten komen opnieuw terecht in de maatschappij. Er wordt dan verwacht dat zij opnieuw deelnemen aan het maatschappelijke leven.

Volgens Nelissen is re-integratie “een proces dat alle fasen die te maken hebben met terugkeer naar de samenleving, omvat” (2000, p. 28). Hij geeft het belang van maatschappelijke re-integratie treffend weer in volgend citaat:

‘De gevangenisstraf en het instituut gevangenis moeten zoveel mogelijk achterwege gelaten worden, maar zo lang het nog bestaat moeten we proberen te voorkomen dat gedetineerden erdoor nog verder buiten de samenleving worden gesteld. Want van dit laatste krijgt niet alleen de gedetineerde, maar ook de samenleving de rekening gepresenteerd’ (Nelissen, 2000, p. 365).

Binnen het strafrecht heeft het re-integratiebegrip zowel een instrumentele als een normatieve betekenis. Wat betreft haar normatieve betekenis wijst re-integratie op een humane bejegening, het beperken van detentieschade, verandering in houding en attitude, persoonlijke groei en het verbeteren van de sociale redzaamheid (Nelissen, 2000, p. 30). In haar instrumentele betekenis is re-integratie een instrument dat vermindering van recidive nastreeft (Nelissen, 2000, p. 30).

1.2. Verwante begrippen

1.2.1. Recidive

Zoals gezegd heeft de instrumentele definitie van re-integratie betrekking op de vermindering van recidive. Wanneer men stilstaat bij wat nu juist een succesvolle re-integratie van ex-gedetineerden is, kan dit dan ook niet los van recidive gezien worden. Er kan gesteld worden dat iemand die een geslaagde re-integratie achter de rug heeft, niet zal recidiveren. Of omgekeerd: niet-recidive wijst op een succesvolle re-integratie. In ieder geval lijkt de re-integratie gefaald te zijn wanneer iemand recidiveert. Het recidivebegrip voorzien van een duidelijke definitie is echter eveneens een moeilijke opdracht. Er bestaat in de literatuur geen consensus over de inhoud van het begrip.

Allereerst is er de juridische betekenis. Om in het strafrecht te kunnen spreken van herhaling of recidive, besliste de wetgever dat drie voorwaarden vervuld moeten zijn: er moet een vroegere strafrechtelijke veroordeling zijn, er moet een nieuw misdrijf zijn en de staat van herhaling moet door de wet zijn bepaald (Van den Wyngaert, 2006, p. 439). In geval van deze wettelijke herhaling voorziet het Belgisch strafwetboek in de mogelijkheid voor de rechter om zwaardere straffen op te leggen aan diegenen die, na tot een criminele straf te zijn veroordeeld, een misdaad of wanbedrijf plegen⁴.

In de gedragswetenschappen wordt een ruimere betekenis aan het recidivebegrip toegekend. Goethals (2003, p. 1) definieert het als het opnieuw plegen van een delict nadat men vroeger reeds delicten had gepleegd. Deze definitie vereist dus niet dat de betrokkene voor de eerder gepleegde feiten veroordeeld werd.

Er kan hier ook een onderscheid gemaakt worden tussen algemene en specifieke recidive. Algemene recidive verwijst naar het plegen van nieuwe feiten nadat men eerder dergelijke of andere feiten heeft gepleegd (Goethals, 2003, p.1). Het nieuwe en het oude misdrijf kunnen dus helemaal verschillend zijn. Daarentegen is er sprake van specifieke recidive wanneer iemand een gelijkaardig of hetzelfde feit pleegt (Goethals, 2003, p. 2). Ten slotte moet even het onderscheid tussen recidive en wederopsluiting aangestipt worden. Hoewel deze twee begrippen dicht bij elkaar aanleunen mogen ze niet met elkaar verward worden. In zijn onderzoek naar wederopsluiting van delinquenten na hun vrijlating, definieert Robert (2012, p. 2) recidive als:

*“het plegen van nieuwe feiten na de vrijlating uit detentie waarvoor men uiteindelijk ook **veroordeeld** wordt”.*

Wederopsluiting daarentegen omschrijft hij als:

*“het opnieuw **opgesloten** worden in de gevangenis, ongeacht de reden voor de nieuwe opsluiting”.*

Ondanks het schijnbaar samenvallen van deze begrippen, mogen ze niet gelijkgesteld worden. Zo kan iemand opnieuw opgesloten worden omdat zijn vervroegde invrijheidsstelling wordt ingetrokken als gevolg van een schending van zijn voorwaarden (dit is de vaakst voorkomende reden waarom ex-gedetineerden opnieuw in de gevangenis belanden). Anderzijds kan een persoon ook recidiveren zonder dat hij noodzakelijk opnieuw veroordeeld wordt tot een

⁴ Artt. 54-57 Sw.

gevangenisstraf (Robert, 2012, p. 3). Uit het onderzoek van Robert naar wederopsluiting blijkt dat in totaal 41,1% van alle personen na hun vrijlating opnieuw in de gevangenis belanden (2012, p. 64). Bovendien blijkt dat bij meer dan de helft van deze veroordeelden de wederopsluiting binnen de twee jaar na hun vrijlating plaatsvindt. Dit wijst erop dat het vaak reeds meteen na de vrijlating fout loopt en er met andere woorden van re-integratie, zelfs van een gedeeltelijke re-integratie, geen sprake is. Ook uit een behoeftenonderzoek dat in de gevangenis van Antwerpen werd uitgevoerd, blijkt dat 46,1% van de daar bevroegde gevangenen al minstens één keer in de gevangenis had gezeten (Brosens et al., 2013, p. 33). Omtrent recidive an sich werd in België tot nog toe slechts weinig onderzoek verricht (Robert, 2012, p. 4).

1.2.2. Resocialisatie

Re-integratie kan ook gezien worden in termen van het begrip resocialisatie. Re-integratie is een soort koepelbegrip en heeft een veel ruimere betekenis – het omvat aldus onder andere ‘resocialisatie’. Resocialisatie beperkt zich daarentegen tot:

“Het weer geschikt maken voor een aangepast leven in de maatschappij’ of ‘(in het bijzonder) de terugkeer van een gedetineerde (ook een zieke, gehandicapte) in de samenleving voorbereiden” (Van Dale, 2005).

Hieruit valt af te leiden dat resocialisatie dus enkel betrekking heeft op de fase vóór de vrijlating. Maatschappelijke re-integratie daarentegen bestrijkt, zoals reeds hoger vermeld, alle fasen die samenhangen met de terugkeer van gedetineerden in de samenleving (Nelissen, 2000, p. 384). In de context van dit onderzoek kan resocialisatie begrepen worden als:

“het streven dat zowel gericht is op het behoud en herstel van het toekomstig psychosociaal welzijn van gedetineerden, als op de vermindering van hun toekomstig crimineel gedrag door middel van voorzieningen waarbij de persoonlijke ontwikkeling centraal staat” (Nelissen, 2000, p. 30).

Dit is een heel ruime omschrijving van het begrip resocialisatie. Doorgaans wordt resocialisatie echter gereduceerd tot recidivevermindering. Het is in die context dat Sechrest (in Nelissen, 2000, p. 30) resocialisatie formuleert:

“het resultaat van een geplande interventie gericht op de reductie van de toekomstige criminele activiteiten via beïnvloeding van de persoonlijkheid, het gedrag, vaardigheden, houdingen, waarden of andere factoren”.

1.2.3. Reclassering

Een andere term die onder het koepelbegrip re-integratie te plaatsen is betreft de ‘reclassering’. Eenvoudig gezegd is reclasseren het ‘een vorm van maatschappelijk werk die onder meer door individuele beïnvloeding de sociale aanpassing of heraanpassing beoogt van personen, die zich buiten de maatschappij hebben geplaatst’ (Woorden-Boek, z.d.). De bedoeling van reclassering is eigenlijk dat de ex-gedetineerde delictvrij kan deelnemen aan de samenleving. Martin et.al. omschreef het als volgt (1981, p. 8):

“Reclassering is het resultaat van elke geplande interventie dat toekomstige criminele activiteiten van een delinquent reduceert, of deze reductie nu voortkomt uit persoonlijkheid, gedrag, vaardigheden, attitudes, waarden of andere factoren”

Ondanks dat deze bron dateert van 1981, lijkt er geen reden te zijn om aan te nemen dat reclassering intussen een andere invulling heeft gekregen.

In België wordt de reclassering in de gevangenis voorbereid doordat gedetineerden een reclasseringsplan dienen voor te leggen wanneer zij bepaalde strafuitvoeringsmodaliteiten – bijvoorbeeld de voorwaardelijke invrijheidsstelling- willen toegekend krijgen. Zo werd in de, inmiddels opgeheven, wet op de voorwaardelijke invrijheidsstelling bepaald dat *“de veroordeelde een reclasseringsplan moet kunnen voorleggen waaruit zijn bereidheid en inspanning tot reïntegratie in de samenleving blijkt”*⁵. De nieuwe wet op de strafuitvoering, die onder andere de wet op de voorwaardelijke invrijheidsstelling vervangt, stipuleert hierover dat het dossier van de veroordeelde een sociaal reclasseringsplan dient te bevatten waaruit de perspectieven op reclassering van de veroordeelde blijken⁶. Hierover verder meer.

1.2.4. Rehabilitatie

Ten slotte dient in de context van re-integratie nog even het begrip rehabilitatie te worden toegelicht. Rehabilitatie is een doel van bestraffing waar sinds de jaren vijftig en zestig meer belang aan gehecht wordt. Met betrekking tot het gevangeniswezen zou rehabilitatie de enige

⁵ Art. 2, 2° wet 5 maart 1998 betreffende de voorwaardelijke invrijheidsstelling, BS 2 april 1998

⁶ Art. 48, wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten. BS 15 juni 2006

theorie zijn die de re-integratie van gedetineerden bevordert (Princen, 1998-1999, p. 35). Rehabilitatie hangt nauw samen met re-integratie en resocialisatie. Onderstaande definitie van re-integratie maakt duidelijk dat rehabilitatie deel uitmaakt van het integratieproces:

“re-integratie is een langetermijnproces dat aanvat voor de eigenlijke vrijlating. Het is alles wat moet worden gedaan opdat de gedetineerde na vrijlating succesvol zijn rol in de samenleving weer kan opnemen. Het omvat verschillende processen zoals: correctie, rehabilitatie en behandeling” (Maruna & Immarigeon, 2004, p. 5).

Rehabilitatie wordt vaak in verband gebracht met behandeling. Het mag hier echter niet toe gereduceerd worden. Het kan eerder gezien worden als een koepelbegrip waar onder andere behandeling, dienstverlening, hulpverlening en bejegening deel van uitmaken (Nackaerts, 2005-2006, p. 15). Wel blijkt dat de term behandeling in het kader van reclassering een ruime invulling krijgt. Het omvat niet enkel psychologische, psychiatrische of medische hulpverlening bij gedetineerden, maar ook heel andere dingen zoals opleiding en vorming (Nackaerts, 2005-2006, p 14).

Von Hirsch (1976, p. 11) verwijst in zijn definitie van rehabilitatie ook naar behandeling:

“rehabilitatie is eender welke maatregel die wordt genomen om het karakter van de delinquent, zijn gewoontes of gedrag patronen te veranderen met als doel het verminderen van zijn neiging naar criminaliteit. Rehabilitatie is een manier van criminaliteitscontrole. [...] Meestal wordt het effect van behandelingen wel in termen van recidivevermindering gemeten.

Zoals Von Hirsch schrijft was er toen discussie over het doel van rehabilitatie. Intussen is duidelijk dat rehabilitatie beide doelen nastreeft. Enerzijds wordt het preventieve doel nagestreeft, namelijk: recidive naar de toekomst toe beperken. Anderzijds vinden we ook een curatief doel terug: hulpverlening bieden om de delinquent te veranderen en zijn gedrag te verbeteren (Nackaerts, 2005-2006, p. 15).

1.3. Besluit

Uit het bovenstaande blijkt dat re-integratie een soort koepelbegrip is waar vele andere begrippen onder te plaatsen zijn. Deze begrippen zijn nodig om ‘re-integratie’ in zijn volle betekenis te kunnen begrijpen en de inhoud ervan in al zijn aspecten te kennen. Er bestaat vaak een overlapping tussen de betekenis van de verwante begrippen en ‘re-integratie’. Geen enkel verwant begrip dekt de lading van ‘re-integratie’ echter volledig. Daarenboven gaat het in dit onderzoek om de fase van de werkelijke overgang die een gedetineerde doormaakt bij zijn vrijlating, inclusief de voorbereiding hierop en de effectieve integratie na de vrijlating. Daarom wordt gekozen om met het ruimste begrip, namelijk ‘re-integratie’ zelf, te werken. Onderstaande definitie van re-integratie heeft vooral betrekking op de voorbereiding van de vrijlating. In het kader van dit onderzoek is deze definitie bruikbaar omdat zal nagegaan worden hoe re-integratie reeds voorbereid wordt in de gevangenis, aldus voor de vrijlating:

“re-integratie is een langetermijnproces dat aanvat voor de eigenlijke vrijlating. Het is alles wat moet worden gedaan opdat de gedetineerde na vrijlating succesvol zijn rol in de samenleving weer kan opnemen. Het omvat verschillende processen zoals: correctie, rehabilitatie en behandeling” (Maruna & Immarigeon, 2004, p. 5).

Nelissen (2000, p. 28) stelt eveneens een (nog) ruime(re) interpretatie van het begrip voor, hij meent dat re-integratie een proces is dat alle fasen omvat die te maken hebben met de terugkeer naar de samenleving. In dit onderzoek zal uitgegaan worden van de combinatie van deze twee definities. Enerzijds is het nodig om de focus te behouden op de voorbereiding in de gevangenis maar anderzijds is de ruime draagwijdte van het begrip, zoals Nelissen het omschrijft, ook noodzakelijk aangezien de eigenlijke re-integratie plaatsvindt na de vrijlating.

Hoofdstuk 2: Detentie en gevangenispopulatie

In dit hoofdstuk worden ten eerste de gevangenisstraf en de mogelijke neveneffecten onder de loep genomen. Het is belangrijk om na te gaan welke impact detentie kan hebben op het leven van een ex-gedetineerde zodat men weet waar aandacht moet aan besteed worden na de vrijlating en wat moet ‘genezen’ worden door re-integratie. Daarnaast worden de kenmerken van de

Belgische gevangenispopulatie besproken omdat deze bepalend zijn voor waar op moet ingezet worden tijdens de re-integratie.

2.1 Detentie en neveneffecten

De gevangenis zoals we ze nu kennen bestaat ongeveer twee eeuwen. Vooral Ducpétiaux had een grote invloed op de organisatie van het gevangeniswezen in België. Deze man, de inspecteur-generaal van de strafinrichtingen, was grote voorstander van het idee van ‘de eenzame opsluiting’ (werktekst Penologie 2013-2014⁷).

Hij ging ervanuit dat mensen die –in een cellulaire infrastructuur- opgesloten werden goed konden nadenken en zo tot innerlijke ommekeer en morele verbetering kwamen ‘. Gevangenen mochten dan ook niet in contact komen met elkaar maar enkel met mensen die een goede invloed konden hebben op hun morele ontwikkeling (de directeur, de aalmoezenier..). Hij geloofde op die manier heel sterk in ‘de verbeterbaarheid van de mens’ (werktekst Penologie 2013-2014). De gevangenis werd dus aanzien als dé plaats waar mensen door complete cellulaire afzondering beter konden worden. In de loop van de 20e eeuw kreeg deze opvatting meer en meer tegenstand, tot zij uiteindelijk het onderspit heeft moeten delven voor het gemeenschapsregime, dat na WO II definitief zijn intrede deed (werktekst Penologie 2013-2014). Dat is ongeveer het gevangenisregime zoals we het nu kennen. Aan de infrastructuur en het regime van de gevangenis werd niet veel meer veranderd. Wel kreeg men gaandeweg meer aandacht voor de negatieve gevolgen die detentie met zich meebrengt. Deze gevolgen situeren zich op allerlei levensdomeinen.

De specifieke psychosociale effecten die iemand ervaart tijdens zijn detentie kunnen heel wat verschillende vormen aannemen. De ernst en impact van deze gevolgen hangt af van de lengte van de straf. Zo worden gevolgen als agressie, angst, depressie, psychosomatische reacties, en stigmatisering al vastgesteld vanaf zes dagen in de gevangenis.

Na maximum zes maanden treedt ‘prisonisering’ op. Dit omvat onder andere egocentrisme, overname van de subcultuur en verlies van de band met de buitenwereld (Wheeler). Bij lange gevangenisstraffen, vanaf 7 jaar en meer, is er sprake van ‘institutionalisering’: psychologische regressie naar kinderachtigheid en afhankelijkheid, emotionele regressie, passiviteit en apathie, psychosomatische reacties, angst voor vrijlating.

⁷ Deze informatie is afkomstig van een tekst die we zagen in het vak ‘Penologie’ tijdens het academiejaar 2013-2014: *De geschiedenis van het belgische gevangeniswezen* (auteur, noch jaar van uitgave bekend)

Ook op sociaal en familiaal vlak kan detentie een nefaste invloed hebben. Zo is het tijdens de detentie zeer moeilijk om sociale en familiale banden te onderhouden. Heel wat relaties worden verbroken doorheen de detentie. Ook is gebleken dat, naarmate de detentie langer duurt, partnerrelaties vaker stuk lopen (Lenaers, 2001, p. VII). Nochtans worden naastbestaanden tijdens detentie als zeer belangrijk ervaren door gedetineerden. Zij zijn nog meer dan anders hun steun en toeverlaat en bieden hoop op een betere toekomst (Lenaers, 2001, p. VI). In onderzoek dat gevoerd werd in de gevangenis van Antwerpen, gaf 73% van de gedetineerden ‘het missen van de familie’ aan als een probleem waar ze mee kampen (Brosens et al., 2013, p. 96).

Een ander moeilijk te vermijden fenomeen tijdens detentie is het verlies van eigenwaarde en identiteit. Waar hij vroeger vader, werknemer, partner, vriend, zoon was, vervult hij nu nog maar één rol: die van gedetineerde (Vandenbogaerde, 2007-2008, p. 10).

Dit verlies van identiteit en rollen die men in de samenleving vervulde werd door Goffman (1961) ‘mortification of self’ genoemd. Nauw daarmee samenhangend is het verlies van verantwoordelijkheid. In de gevangenis wordt het leven van de gedetineerde tot in de kleinste details bepaald door anderen. Men is voor elke handeling afhankelijk van de ‘goodwill’ van beampten. Zij bepalen als het ware het hele doen en laten van de gedetineerden. De mogelijkheid om verantwoordelijkheid voor het eigen leven en dat van naastbestaanden op te nemen wordt gedetineerden aldus volledig ontnomen (Dupont, 1998, p. 138).

Detentie is ook iets waar de gedetineerde na de vrijlating nog gevolgen van draagt. Zij worden vaak gestigmatiseerd omwille van hun detentie. Andere burgers mijden hen of bekijken hen met sceptische blik (Vandenbogaerde, 2007-2008, p. 10). Dit label is niet bevorderlijk bij het vinden van werk, woning, en het opbouwen van een (niet-crimineel) sociaal netwerk.

Gevolgen van detentie beperken zich echter niet enkel tot de gedetineerde. De omgeving wordt mede slachtoffer van zijn straf (Nelle, 2012-2013, pp. 14-16). Zo verandert de gevangenisstraf het leven van het gezin van de gedetineerde op verschillende levensdomeinen (Rosi, 2011, pp. 12-21, zoals geciteerd in Nelle, 2012-2013, p. 15) . Belangrijk is de financiële schade die geleden wordt. De partner met eventuele kinderen komt plots alleen te staan en moet het zien te redden met een inkomen minder. Deze partners hebben het niet altijd even breed. Zo blijkt dat slechts 43% van hen een inkomen ontvangt (hetzij als werknemer, hetzij als zelfstandige) (Lenaers, 2001, p.90). Bovendien voelen zij zich vaak, net als de gedetineerde, gestigmatiseerd door hun sociaal-cultureel netwerk (Nelle, 2012-2013, p. 18).

Al deze schade, de schade die veroorzaakt wordt door de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf in de gevangenis, heet detentieschade (Dupont, 1998, p. 138).

Detentieschade oplopen is onvermijdelijk; wel probeert men dit zoveel mogelijk te beperken. Dit gebeurt onder andere door te trachten het leven in de gevangenis te normaliseren. Dat wil zeggen dat men het leven in de gevangenis zoveel mogelijk wil doen lijken op het leven buiten de gevangenis. Een illustratie hiervan is de hulp- en dienstverlening die de Vlaamse Gemeenschap organiseert⁸. Deze hulp- en dienstverlening bevat namelijk hetzelfde aanbod als hetgene waar vrije burgers beroep op kunnen doen en wordt bovendien aangeboden door dezelfde organisaties als diegene die dit in samenleving doen. Op die manier dragen ze ertoe bij het leven in de gevangenis iets meer te doen lijken op het leven erbuiten. Normalisering van het leven in de gevangenis is essentieel om hen voor te bereiden op hun re-integratie in de maatschappij (Gillbert, 2011, p. 38). Idealiter zou de gevangenis een spiegel van de samenleving moeten zijn, zodat de overgang naar buiten vlot kan verlopen. Een ex-gedetineerde getuigt:

“Hoe meer de deur openstaat naar de maatschappij, hoe makkelijker het nadien wordt.”

(Gillbert, 2011, p.38)

De meest effectieve manier om detentieschade te voorkomen is logischerwijze geen gevangenisstraf opleggen. De opvatting waarbij men de vrijheidsstraf zo veel mogelijk wil terugdringen en het als *ultimum remedium* ziet heet het reductionisme (Peters, 1984, pp. 277-282). Zij gaat ervanuit dat de gevangenisstraf enkel mag opgelegd worden wanneer geen alternatieven meer mogelijk zijn. Zo probeert men minder ernstige misdadigers uit de gevangnissen te houden of, indien dit niet mogelijk is, hen zo snel mogelijk vrij te laten (Rutherford, 1984, p. 171). Ook in België is dergelijke trend zichtbaar: men probeert steeds meer alternatieve straffen op te leggen, ter vervanging van de vrijheidsberovende straf (al zit het terugdringen van de overbevolking in gevangnissen hier wellicht ook voor iets tussen). Zulke alternatieve straffen zijn veelal gemeenschapssancties zoals het elektronisch toezicht en de werkstraf. Zo wordt getracht korte gevangenisstraffen zoveel mogelijk te vervangen door de werkstraf⁹ of elektronisch toezicht.

⁸ Artikel 4, 3° Decr. 21 april 2013 Betreffende de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, *BS 11 april 2013*

⁹ Art. 37 ter SW.

2.2 Gevangenispopulatie in Vlaanderen

Wanneer men re-integratie wil bevorderen, is het belangrijk een zicht te hebben op de gedetineerdenpopulatie. Diensten en voorzieningen moeten immers afgestemd zijn op de situatie van de ex-gedetineerde. Onderzoek naar de gevangenisbevolking in Vlaanderen toont ten eerste enkele cijfers omtrent de demografische kenmerken (leeftijd, geslacht, nationaliteit) van gedetineerden.

Uit het jaarverslag van het Directoraat-generaal penitentiaire inrichtingen (hierna DG EPI) blijkt ten eerste dat 95,7% van de gedetineerden in België mannen zijn. Slechts 4,3% is aldus van het vrouwelijk geslacht (2012, p. 104). Ten tweede is er sprake van een oververtegenwoordiging van twintigers en dertigers en een relatief beperkt aantal vijftigplussers. Zo is 80% van de gevangenisbevolking jonger dan 40 en 70% jonger dan 35 jaar. Één derde van de gedetineerden is zelfs jonger dan 25 jaar (Lenaers, Van Haegendoren & Valgaeren, 2001, p.51). Recenter onderzoek in de gevangenis van Antwerpen doet vermoeden dat dit constant gebleven is doorheen de jaren. Daaruit blijkt immers dat 64% van de gedetineerdenpopulatie in de gevangenis van Antwerpen jonger is dan 35 jaar en 30% jonger dan 25 jaar (Brosens et al., 2013, p. 28). Gedetineerden blijken dus grotendeels personen te zijn die al vroeg in hun levensloop ‘op het verkeerde pad’ terechtkwamen.

Wat de nationaliteit van de gedetineerdenpopulatie in België betreft geeft het jaarverslag 2012 van het DG EPI aan dat 55% de Belgische nationaliteit heeft (2012, p. 105). Dit percentage is echter een gemiddelde voor heel België en verschilt dus per regio. In de Brusselse gevangnissen zijn vreemdelingen bijvoorbeeld duidelijk in de meerderheid. Daar verblijven 1590 gedetineerden, waarvan 530 Belgen (33,3%) en 1060 buitenlanders. In de gevangnissen in Wallonië ligt het percentage van niet-Belgische gedetineerden dan weer veel lager dan in Brussel, daar verblijven 4385 gedetineerden waarvan 2708 Belgen (61,7%) en 1677 buitenlanders (Federale Overheidsdienst Justitie, 2013, p. 3). Problematischer is echter dat een groot deel van deze vreemdelingen illegaal in het land verblijven. Zo is in België 66% van de buitenlandse gedetineerden illegaal. In Vlaanderen loopt dit percentage op tot 71% (Federale Overheidsdienst Justitie, 2013, p. 4). Dit komt erop neer dat 31,53% (in Vlaanderen) en 42,83% (in Brussel) van het totale aantal gedetineerden in Vlaanderen en Brussel illegaal in ons land verblijft (Federale Overheidsdienst Justitie, 2013, p. 5). Met betrekking tot re-integratie is dit een

zeer belangrijk gegeven. Deze personen hebben namelijk veel minder gunstige toekomstperspectieven dan Belgische gedetineerden. Zo is het de bedoeling dat zij na hun detentie worden uitgewezen, waardoor er voor hen geen reclasseringsplan kan worden opgemaakt (een reclasseringsplan opmaken voor in hun thuisland is praktisch gezien niet realiseerbaar). Daarnaast is het wegens de taalbarrière voor hen moeilijk om deel te nemen aan het hulp- en dienstverleningsaanbod van de Vlaamse Gemeenschap, dat erop gericht is de re-integratie te bevorderen. Dit laatste is ook van toepassing op legale buitenlanders, die wegens taalproblemen vaker niet deelnemen aan het aanbod (Brosens et al., 2013, p. 112).

Vervolgens zijn er ook cijfers bekend over de burgerlijke staat en de woonsituatie van gedetineerden. Deze gegevens zijn relevant in het kader van de re-integratie omdat ze een idee geven van waar de gedetineerden na hun vrijlating terecht kunnen.

Bevraging naar de burgerlijke staat toonde aan dat 22,9% van de 25 tot 49-jarige gedetineerden gehuwd is, tegenover 67,9% van de 25 tot 49-jarige vrije burgers (Lenaers, et.al., 2001, p. 54). Wel moet opgemerkt worden dat ‘ongehuwd’ zijn niet noodzakelijk betekent dat deze gedetineerden geen partner hebben. Wat de woonsituatie betreft blijkt dat 28.6% van de gedetineerden voor opname in de gevangenis alleen leefde, zonder partner of kinderen (Lenaers, et.al., 2001, p. 55). Recenter onderzoek in de gevangenis van Antwerpen doet vermoeden dat dit percentage inmiddels gedaald is, daaruit blijkt namelijk dat 22% van de gedetineerden alleen woont (Brosens et.al., 2013, p. 37). Of dit percentage samenwonenden na detentie nog even ‘hoog’ is als ervoor valt te betwijfelen, aangezien partnerrelaties niet zelden stuk lopen tijdens de detentie (Lenaers, 2001, p. VII). Zoals reeds gezegd blijkt het immers moeilijk te zijn om relaties in stand te houden tijdens de detentie (Lenaers et.al., 2001, p. 88).

Dit gegeven is echter nefast voor de re-integratie, gezien de belangrijke rol die naastbestaanden hierbij spelen (Lenaers, 2001, p. VI).

Kathleen Delepierre, coördinator van PitStop, een opvangtehuis voor ex-gedetineerden getuigt:

“Als er al sprake is van een relatie vóór de detentie, dan is daar meestal geen sprake meer van ná de opsluiting. Wanneer gedetineerden vrijkomen, staan ze opnieuw voor een grote aanpassing, ook op relationeel vlak. De meesten slagen er niet in een nieuwe relatie op te bouwen. Vaak zijn ze gedesillusioneerd en durven of willen ze het

engagement niet aan te gaan. Terwijl een duwtje in de rug meestal essentieel is om hen op het juiste pad te houden.”

Tenslotte dient ook de scholingsgraad en werksituatie van gedetineerden even onder de loep te worden genomen. Deze twee zijn bepalend voor het inkomen dat gedetineerden voor (en misschien ook na) hun detentie ontvangen en geven aan welke opleidingsnoden er zijn bij gedetineerden met het oog op een vlottere re-integratie.

Al van in 1846 wijzen cijfers betreffende de scholingsgraad op een oververtegenwoordiging van laaggeschoolden in de gevangenis. Dit fenomeen lijkt doorheen de laatste twee eeuwen niet veranderd te zijn (Maes, 2009, p. 311).

Uit onderzoek dat in 1995 in de gevangenis van Hoogstraten werd uitgevoerd bleek dat 70% van de gedetineerden laaggeschoold was. In recenter onderzoek in de gevangenis van Antwerpen werd de scholingsgraad op een specifieke manier bevestigd. Zo werd aan de gedetineerden gevraagd hoeveel jaren zij hadden school gelopen. Ongeveer 20% van de daar verblijvende gedetineerden ging 13 jaar of meer ‘naar school’, wat doet vermoeden dat deze personen tenminste een diploma hebben van het middelbaar onderwijs. De overige 80% van de gedetineerden had een schoolloopbaan van minder dan 12 jaar achter de rug. Aangezien men voor een diploma van het middelbaar onderwijs minstens 12 jaar naar school moet geweest zijn, beschikt het grootste deel van deze groep vermoedelijk niet over een secundair diploma. 37,5% van deze laatste groep ging zelfs 9 jaar of minder naar school (Brosens et al., 2013, p. 29). Recente cijfers met betrekking tot de gehele Belgische gedetineerdenpopulatie zijn niet ter beschikking. Uit het rapport ‘onderwijs aan gedetineerden’ blijkt wel dat onderwijscoördinatoren (zij organiseren onderwijs in de gevangenissen in Vlaanderen en Brussel) aangeven dat de gemiddelde scholingsgraad laag is en dat het overgrote deel van de gedetineerden niet over een diploma secundair onderwijs beschikt (2010, p. 74). Er zijn dus geen gegevens die erop wijzen dat de besproken ‘gevangenisgebonden’ cijfers niet mogen gegeneraliseerd worden.

Opvallend is ook de werkloosheid vóór detentie. Slechts 35% van de Antwerpse gedetineerden had voor zijn detentie werk en een daaraan verbonden loon (Brosens et al., 2013, p. 37).

Gedetineerden zijn dan ook personen die niet zelden te kampen hebben met schulden. Onderzoek in Nederland toonde aan dat 73,2% van de gedetineerden kampt met schulden. (More & Weijters, 2011, p. 41). Hiervan kampte, in 2009, ruim 29% met een schuldenlast van meer dan 10 000euro. Detentie bevordert bovendien de daling van de bestaande schuldenlast niet: ze

verliezen hun inkomen of uitkering en moeten vaak kosten zoals het ereloon van de advocaat, boetes, gerechtskosten en schadevergoeding voor de burgerlijke partij afbetalen (Vlaams Centrum Schuldenlast, z.d., p.3). Uit onderzoek is dan ook gebleken dat ‘schulden hebben’ het meest voorkomende probleem is bij ex-gedetineerden (More & Weijters, 2011, p. 41).

De lage vergoeding voor gevangenisarbeid maakt het eveneens zeer moeilijk om deze schulden af te betalen (Demeersman 2008, p. 65). Nochtans blijkt een voldoende groot inkomen hebben cruciaal te zijn om recidive te voorkomen (Verstraeten en Rasson, 2010, p. 160)

Ten slotte bleek uit het behoeftenonderzoek in de gevangenis van Antwerpen dat 46,1% van de daar bevraagde gevangenen al minstens één keer in de gevangenis hadden gezeten. Deze resultaten bevestigen inderdaad het hoge aantal wederopsluitingen zoals ook Maes & Robert vaststelden (2012, p. 64). Uit hun onderzoek bleek dat 41,1% van de gedetineerden die vrijgelaten zijn tussen 2003 en 2005 opnieuw in de gevangenis werden opgesloten vòòr midden 2011.

Deze wederopsluiting en gebrek aan inkomsten van ex-gedetineerden hebben mogelijk met elkaar te maken. Zo is het stopzetting van delinquent gedrag gerelateerd aan sociaal-economische factoren (Snacken, 2010, p. 247). Bovendien werd het verband tussen recidive en inkomsten, scholingsgraad en tewerkstelling reeds enkele decennia geleden aangetoond (Gendreau et.al., 1996, p. 575-607, geciteerd in Dupont & Hutsebaut, 2001, p. 296).

Volgend citaat van een gedetineerde illustreert de samenhang tussen gebrek aan inkomsten en recidive (alook een gefaalde re-integratie):

“Meestal zit je financieel aan de grond, dat was toch zo in mijn geval. Ik kon niet gaan stempelen, ik had nergens recht op. Dan is het niet zo verbazend dat je telefoneert naar een van de nummers die je in de gevangenis van andere gedetineerden hebt gekregen. Zo kom je in contact met het zware milieu.”

(Beel, 24.10.2003, z.p.)

Hoofdstuk 3: re-integratie na vrijheidsberoving: voorbereiding en geschiktheid populatie

Het merendeel van de gevangenispopulatie zal op een bepaald moment gerechtigd zijn de gevangenis te verlaten. Dit betekent dat bijna alle delinquenten, uitgezonderd zij die het leven laten in de gevangenis, ooit terug in de samenleving terecht komen. Deze overgang van opsluiting binnen de gevangensmuren naar de maatschappij verloopt zelden probleemloos. Een goede re-integratie is echter van het grootste belang om te verzekeren dat de ex-gedetineerde geen gevaar vormt voor de maatschappij en/of recidiveert.

Op een dag krijgt de gedetineerde te horen dat hij/zij hetzij definitief, hetzij voorwaardelijk, vrijgelaten wordt. Vroeger werd men dan met een schouderklopje en een ‘doe het goed’ op straat gestuurd. De ex-gedetineerde werd aan zijn lot overgelaten en er bestond een grote kans dat hij/zij terugviel in crimineel gedrag. Een geslaagde re-integratie was dan ook geen evidente opdracht. Door de jaren heen heeft men dan ook initiatieven genomen om de re-integratie reeds tijdens de detentie voor te bereiden.

In dit hoofdstuk wordt ten eerste het regime besproken indien men gebruik maakt van re-integratiebevorderende strafuitvoeringsmodaliteiten en dus voor het strafeinde (al dan niet tijdelijk), vrijgelaten wordt. Hier komen ook kort de daarbij relevante diensten aan bod. Vervolgens wordt de situatie besproken ingeval men kiest voor strafeinde. Het tweede deel van het hoofdstuk bestaat uit de toelichting van de hulp- en dienstverlening die in de gevangenis aangeboden wordt ter bevordering van de re-integratie, inclusief de bespreking van de domeinen die rechtstreeks bijdragen tot re-integratie. Het hoofdstuk sluit af met een besluit omtrent de geschiktheid van de gedetineerdenpopulatie voor re-integratie.

3.1. Regime

3.1.1. Vrijheid voor strafeinde

3.1.1.1. Strafuitvoeringsmodaliteiten

In België bestaat de mogelijkheid om verschillende strafuitvoeringsmodaliteiten aan de uitvoering van de detentie te koppelen. Strafuitvoeringsmodaliteiten laten een gefaseerde, gecontroleerde en vooral geleidelijke terugkeer naar de samenleving toe. Ze bieden de gedetineerde de mogelijkheid om voor het einde van zijn straf geleidelijk aan opnieuw aan het leven buiten de gevangenis te wennen. Dit is belangrijk voor de re-integratie: Wanneer

gedetineerden pas bij hun definitieve invrijheidsstelling voor de eerste maal sinds de dag dat ze opgesloten werden in de samenleving terechtkomen, kan dit enorm overweldigend zijn. Bij langdurige detentie is er buiten de muren van de gevangenis heel wat veranderd sinds de opsluiting. Bovendien hebben gedetineerden in de gevangenis geen enkele verantwoordelijkheid: alles wordt voor hen beslist en geregeld: de datum van hun vrijlating, een doktersbezoek, datum van sportbeoefening, de momenten van vrijetijdsbesteding, bezoek, welke maaltijden ze voorgeschoteld krijgen etc. Ze belanden als het ware van de ene dag op de andere in een omgeving waar ze plots alles zelf moeten regelen terwijl ze in de gevangenis soms jarenlang geen enkele verantwoordelijk hebben gedragen. Met het oog op hun re-integratie is het daarom belangrijk dat gedetineerden beetje bij beetje meer toegang krijgen tot het leven buiten de muren van de gevangenis en kennis maken met de instituties die belangrijk kunnen zijn voor hun re-integratie (VDAB, OCMW, tweedekansonderwijs, CGG's, CAW's). Strafvuiteringsmodaliteiten die zo'n geleidelijke terugkeer naar de samenleving mogelijk maken zijn het penitentiair verlof, de uitgaansvergunning, de voorwaardelijke invrijheidsstelling, de beperkte detentie en het elektronisch toezicht (De Turck, 2013, p. 13). Het penitentiair verlof en de uitgaansvergunning worden door de minister van Justitie (concreet: door de Directie Detentiebeheer) toegekend. De beslissing over andere modaliteiten behoren tot de bevoegdheid van de strafvuitvoeringsrechtbank. Hieronder worden achtereenvolgens de strafvuitvoeringsmodaliteiten toegelicht.

I. Uitgaansvergunning

De uitgaansvergunning is een strafvuitvoeringsmodaliteit die de gedetineerde toelaat om de gevangenis te verlaten gedurende maximum 16uur¹⁰. Er bestaan twee categorieën uitgaansvergunningen. In het kader van de re-integratie is de tweede categorie het belangrijkste. Het betreft vergunningen die uitdrukkelijk worden toegekend om de sociale re-integratie voor te bereiden¹¹. Hieronder kunnen re-integratieactiviteiten begrepen worden zoals een intakegesprek in een instelling, een ambulante begeleiding in het kader van de drugsproblematiek of een sollicitatiegesprek (Van den Berghe, 2009, p. 8). Het zijn dus momenten waarop de gedetineerde zelf actief zijn re-integratie voorbereidt. De uitgaansvergunning is vaak de eerste modaliteit die

¹⁰ Art. 4, Wet Strafvuitering.

¹¹ Art. 4, §3, Wet Strafvuitering.

toegepast wordt, en gaat meestal het penitentiair verlof, beperkte detentie, voorwaardelijke invrijheidsstelling en elektronisch toezicht vooraf (Van den Berghe, 2009, p. 8).

II. Penitentiair verlof

Penitentiair verlof geeft aan de gedetineerde de mogelijkheid om driemaal zesendertig uren per trimester de gevangenis te verlaten en heeft tot doel de familiale, affectieve en sociale contacten van de veroordeelde in stand te houden en te bevorderen en/of de sociale re-integratie van de veroordeelde voor te bereiden.¹² Het wetboek van strafuitvoering verwijst dus uitdrukkelijk naar re-integratie als doel van het penitentiair verlof. Van den Berghe (2009, p. 11) zegt het volgende:

“Het penitentiair verlof is eigenlijk een middel om het isolement, veroorzaakt door het penitentiare milieu te milder en de betrekkingen met de familie en de maatschappij te bevorderen. Inzonderheid moet door het penitentiair verlof de geleidelijke re-integratie en de afremmingen van de spanningen die met het gevangenisleven gepaard gaan, kunnen bereikt worden.”

III. Beperkte detentie

Beperkte detentie houdt in dat de gedetineerde de toestemming krijgt om overdag de gevangenis te verlaten. 's Avonds en 's nachts verblijft hij wel in de gevangenis. De bedoeling is dat de gedetineerde overdag een opleiding of therapie volgt, gaat werken of werk zoekt (Federale Overheidsdienst, 2011). Om te kunnen genieten van beperkte detentie zal de gedetineerde enkele voorwaarden dienen na te leven (het gaat hier voornamelijk om het verbod feiten meer te plegen). Bovendien kan de strafuitvoeringsrechtbank de veroordeelde ook aan geïndividualiseerde bijzondere voorwaarden onderwerpen (Van den Berghe, 2009, p. 45). Één van de voorwaarden die de gedetineerde zal moeten naleven is opgevolgd worden door een justitieassistent (Federale Overheidsdienst Justitie, 2011)

IV. Elektronisch toezicht

Elektronisch toezicht is een vierde modaliteit die toelaat de gedetineerde op een gecontroleerde manier geleidelijk aan zijn weg te laten vinden in de samenleving. Het houdt in dat de

¹² Art 6, Wet Strafvuering.

veroordeelde het geheel of een gedeelte van zijn vrijheidsstraf buiten de gevangenis ondergaat volgens een bepaald uitvoeringsplan, waarvan de naleving onder meer door elektronische middelen wordt gecontroleerd¹³. Ook hier zal de gedetineerde opgevolgd worden door een justitieassistent en kan de strafuitvoeringsrechtbank hem zowel de algemene voorwaarde ‘geen feiten plegen’ als geïndividualiseerde, bijzondere voorwaarden opleggen¹⁴.

V. Voorwaardelijke invrijheidsstelling

Ten slotte kunnen gedetineerden voor hun strafeinde reeds voorwaardelijk in vrijheid gesteld worden. Deze modaliteit laat enorm veel vrijheid aan de gedetineerde. Ze houdt in dat de gedetineerde een gedeelte van zijn straf buiten de gevangensmuren ondergaat. Hij zal gedurende een bepaalde proeftijd –net als bij het elektronisch toezicht en de beperkte detentie- bepaalde voorwaarden dienen na te leven. Ook hier zal de justitieassistent toezien op de naleving van de voorwaarden (Federale Overheidsdienst Justitie, 2011). Indien deze proeftijd gunstig verloopt, kan de gedetineerde definitief in vrijheid gesteld worden en wordt de straf geacht volledig te zijn uitgevoerd (Van den Berghe, 2009, p. 26).

3.1.1.2. Reclasseringsplan en diensten

I. Reclasseringsplan

Opdat voorgaande modaliteiten zouden toegekend worden, moet aan bepaalde voorwaarden voldaan zijn. Er moeten bijvoorbeeld vooruitzichten zijn op sociale reclassering van de veroordeelde¹⁵. Deze voorwaarde verwijst vooral naar het reclasseringsplan dat de gedetineerde moet kunnen voorleggen aan de strafuitvoeringsrechtbank. Het reclasseringsplan is vereist voor elk van de voornoemde modaliteiten en moet perspectieven op reclassering bevatten¹⁶. De gedetineerde bepaalt zelf de inhoud en vorm van het plan en hij moet de realiseerbaarheid aannemelijk maken voor de strafuitvoeringsrechtbank (Van Den Berghe, 2010, p. 31). Hij kan voor het opmaken van dit plan wel bijgestaan worden door de Psychosociale Dienst (verder: PSD) van de gevangenis (Bouverne-De Bie et.al., 2002, p. 96). De PSD zal er bijvoorbeeld op toezien dat de gedetineerde in zijn plan rekening houdt met de regio’s waar hij niet meer mag komen tengevolge van de gepleegde feiten. Zij kan de gedetineerde ook aanraden inhoudelijke

¹³ Art 22, Wet Strafvuivering

¹⁴ Art 39 en 40, Wet Strafvuivering

¹⁵ Art 47, §1, Wet Strafvuivering.

¹⁶ Art 48, Wet Strafvuivering.

dingen zoals het volgen van een residentiële opname of psychiatrische begeleiding op te nemen in zijn/haar plan. De visie van de PSD over het reclasseringsplan valt echter niet noodzakelijk samen met de mening van de gedetineerde. De uiteindelijke inhoud van de het plan wordt echter uitsluitend bepaald door de gedetineerde (die al dan niet de PSD volgt). Het is dan ook aan de gedetineerde om ter zitting het plan voor de leggen en de strafuitvoeringsrechtbank te overtuigen van de slaagkans ervan. Wel zal de PSD het plan vooraf evalueren en hierover advies uitbrengen aan de strafuitvoeringsrechtbank (Bouverne-De Bie et.al., 2002, p. 89). De strafuitvoeringsrechtbank zal vervolgens als onafhankelijke instantie een beslissing nemen betreffende de gevraagde strafuitvoeringsmodaliteit op basis van het reclasseringsplan van de gedetineerde en het advies van de PSD. Elementen die in het reclasseringsplan worden opgenomen hebben betrekking op de woonst, werk of opleiding, schuldaftbetaling, medische en/of psychosociale begeleiding, de met het oog op zijn reclassering gevolgde activiteiten en ondernomen stappen tijdens de detentie (arbeid, opleiding, behandeling, opnemen van verantwoordelijkheid, hulp verstrekt aan zijn gezin, ...), en voorwaarden waarvan de betrokkene meent dat ze zijn re-integratiekansen kunnen bevorderen en waar hij zich wil aan houden (Van den Berghe, 2009, p. 31).

II. De Psychosociale Dienst

De psychosociale dienst heeft verantwoordelijkheden met betrekking tot de re-integratie en de voorbereiding op de vrijlating van de gedetineerde. De PSD heeft als algemene taak om vanuit een wetenschappelijke hoek de psychosociale re-integratie van gedetineerden voor te bereiden, het gevaar op recidive zoveel mogelijk te beperken en bij te dragen tot een veilige en humane strafuitvoering (Janssens, 2001, p. 14). Om dit te realiseren vervult zij verschillende opdrachten. Ten eerst is zij verantwoordelijk voor het psychociaal onthaal van gedetineerden (Van Campfort et.al., 2009, deel 4.2 p. 3. Dit onthaal heeft een opvang- en brugfunctie voor nieuw binnengekomen gedetineerden. Daarnaast heeft het ook een informatieve functie betreffende het leven in de gevangenis en de hulp- en dienstverlening binnen en buiten de muren (Bouverne-De Bie et.al., 2002, p.88). Ten tweede biedt de PSD penitentiaire begeleiding aan gedetineerden. Deze begeleiding staat in functie van de latere re-integratie in de samenleving en vindt plaats op scharniermomenten zoals de veroordeling, het penitentiair verlov, de voorwaardelijke invrijheidsstelling etc. (Bouverne-De Bie et.al., 2002, p.88). Zoals reeds gezegd biedt de PSD ook ondersteuning bij het opstellen van het reclasseringsplan. Nadien zal ze het plan evalueren

en hierover advies uitbrengen aan de strafuitvoeringsrechtbank (Bouverne-De Bie, 2002, p. 89). De PSD begint met het uitwerken van de reclassering wanneer de gedetineerde in de voorwaarden is voor een strafuitvoeringsmodaliteit. Wel worden ook reeds tijdens het onthaal en de begeleiding gesprekken gevoerd over het toekomstperspectief van de gedetineerde. Door middel van dit plan kan de PSD van meet af aan in de strafuitvoering samen met de gedetineerde concrete plannen uitwerken met betrekking tot zijn re-integratie (Bouverne et.al., 2002, p. 96).

III. Justitieassistenten

De justitieassistenten hebben een belangrijke rol bij de re-integratie van gedetineerden. Eén van hun taken is het bieden van daderbegeleiding aan de gedetineerde. Deze daderbegeleiding vindt plaats wanneer de gedetineerde geniet van strafuitvoeringsmodaliteiten als beperkte detentie, elektronisch toezicht of de voorwaardelijke invrijheidsstelling. Het houdt in dat de justitieassistent controle houdt over de naleving van de door de strafuitvoeringsrechtbank opgelegde voorwaarden¹⁷. Na een maand zal de justitieassistent verslag uitbrengen over de gedetineerde aan de strafuitvoeringsrechtbank. Dit verslag bevat een opsomming van de opgelegde voorwaarden en de mate waarin deze worden nageleefd door de gedetineerde en handelt specifiek over de daadwerkelijke aanwezigheden van de betrokkene op de voorgestelde raadplegingen, zijn ongewettigde afwezigheden, het eenzijdig stopzetten van de begeleiding of de behandeling door de betrokkene, de moeilijkheden die bij de uitvoering daarvan zijn gerezen en de situaties die een ernstig risico inhouden voor derden¹⁸. Naast deze controlerende functie houdt de begeleiding ook in dat de justitieassistent de gedetineerde helpt en ondersteunt bij zijn sociale re-integratie (Bouverne-De Bie et.al., 2002, p. 97).

3.1.2. Vrijlating na strafeinde

Er is echter nog een deel van de gedetineerden die niet gebruik maakt van deze modaliteiten tijdens hun detentie. Dat betekent dat zij hun straf volledig uitzitten in de gevangenis zelf en pas vrij komen na het einde ervan. De meesten die hun strafeinde uitzitten kiezen hier bewust voor. Deze groep dient niet voor de strafuitvoeringsrechtbank te verschijnen en hoeft bijgevolg ook

¹⁷ Art 62 §1, wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS* 15 juni 2006

¹⁸ Art. 62 §3-4 wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS* 15 juni 2006

geen reclasseringsplan voor te leggen. Ze zijn dus niet verplicht te voorzien in een woonst, werk of opleiding na hun vrijlating. Het al dan niet voorbereiden van hun re-integratie is bij deze groep vrijblijvend. De keuze om beroep te doen op hulpverlening die hen helpt bij hun re-integratie hangt volledig van hen af.

3.2. Hulp- en dienstverlening ter bevordering van de re-integratie

3.2.1. Omschrijving

Sinds de staatshervorming van 1980, werd de Vlaamse Gemeenschap bevoegd voor hulp- en dienstverlening aan personen (Interdepartementale Commissie hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, 2000, p. 7). Deze bevoegdheid is niet beperkt tot de hulp- en dienstverlening aan vrije burgers, zij heeft ook betrekking op de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. In 2000 keurde de Vlaamse Gemeenschap dan ook het ‘strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’ goed. Sindsdien ging men van start met de uitbouw van een hulp- en dienstverleningsaanbod in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen. Deze hulp- en dienstverlening is enerzijds gericht op het zoveel mogelijk beperken van de schadelijke effecten van de vrijheidsberoving en anderzijds op het stimuleren van de re-integratie (Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, zd). Er zijn zes hulp- en dienstverleningsdomeinen waarop gedetineerden beroep kunnen doen: welzijn, gezondheid, tewerkstelling, onderwijs, sport en cultuur.

De idee achter dit strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden is dat bestraffing door middel van detentie enkel een verbod op vrijheid inhoudt. Een gedetineerde blijft dus andere fundamentele (grond)rechten, waaronder het recht op maatschappelijke hulp- en dienstverlening, behouden tijdens detentie (Hellemans A., Aertsen. I., & Goethals. J., 2008, p. 3). De mogelijkheid om dit recht tijdens de detentie uit te oefenen wordt, met het oog op een vlotte re-integratie, belangrijk geacht (Interdepartementale Commissie, 2000, p. 5). Gedetineerden zijn echter niet in de mogelijkheid om naar de organisaties te gaan die deze hulp- en dienstverlening aanbieden. Daarom bepaalt het strategisch plan dat deze organisaties hun hulp- en dienstverlening in de gevangenis dienen aan te bieden zodat gedetineerden binnen de muren op hen beroep kunnen doen (Interdepartementale Commissie voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, 2000, p. 5). De organisaties die aldus hun hulp- en dienstverlening in de samenleving aan vrije burgers aanbieden, trachten dit dus sinds het strategisch plan ook binnen

de muren voor gedetineerden te doen. Concreet betekent dit dat hulpverleners van Centra voor Algemeen Welzijnswerk (welzijn), therapeuten van Centra Geestelijke Gezondheidszorg (gezondheid), consultants van de VDAB (tewerkstelling), leraars van Centra voor Volwassenenonderwijs (onderwijs) etc. hun plaats hebben gevonden binnen de gevangensmuren (Departement Welzijn, Volksgezondheid en Samenleving, 4 april 2014).

Uit informele gesprekken op mijn stageplaats blijkt dat het gegeven dat de hulp- en dienstverlening binnen de muren door dezelfde organisaties aangeboden wordt als buiten (CGG, VDAB, CAW, CVO etc.), volgens de medewerkers een tweeledige meerwaarde heeft: enerzijds draagt het bij tot de ‘normalisering’. De gevangenis wordt op die manier immers iets meer een ‘spiegel van de samenleving’. Anderzijds betekent het ook dat gedetineerden de organisaties waar ze na hun vrijlating terecht kunnen, reeds leren kennen tijdens de detentie.

De uiteindelijke focus van alles wat georganiseerd wordt tijdens de detentie is de overgang tussen de gevangenis en de vrije samenleving (Brosens et.al., 2013, p. 13). Het hulp- en dienstverleningsaanbod is erop gericht een succesvolle terugkeer naar de samenleving te bevorderen en hoort dus bij te dragen aan de re-integratie. Toch is er een verschil tussen hulpverlening en dienstverlening in hun bijdrage aan de re-integratie. Zelf geven gedetineerden aan dat ze hulpverlening belangrijker vinden dan dienstverlening omdat deze meer gericht is op re-integratie (Lenaers, 2001, p. 36). Het verband tussen hulpverlening en vrijlating is volgens hen directer dan dat tussen dienstverlening en vrijlating. Dienstverlening lijkt eerder gericht op het draaglijker maken van het leven in de gevangenis (Lenaers, 2001, p. 36).

Het hulp- en dienstverleningsaanbod zorgt ervoor dat ze zich op verschillende levensdomeinen zo goed mogelijk kunnen voorbereiden op hun re-integratie. Zij krijgen als het ware de sleutels aangereikt die hen voorbereiden op de terugkeer in de samenleving. Uit onderzoek is reeds meermaals de meerwaarde van deelneming aan allerlei hulp- en dienstverleningsactiviteiten gebleken. Positieve effecten zijn onder meer: versterking van het gevoel van eigenwaarde, bijdragen tot solidariteit, vermindering van de kans op recidive, persoonlijke groei en transformatie en verbetering van mentale en fysieke gezondheid (Brosens et.al., 2013, p. 13).

Bij het uitbouwen van een hulp- en dienstverleningsaanbod moeten de noden en behoeften van gedetineerden de leidraad vormen. Het is de bedoeling een aanbod te organiseren dat

beantwoordt aan de noden en behoeften van de gedetineerden en geïnterneerden. In dat kader werd in de gevangenis van Antwerpen een onderzoek gevoerd naar de noden en behoeften met betrekking tot de hulp- en dienstverlening op de zes domeinen die de Vlaamse overheid aanbiedt aan de gevangenispopulatie. Ook de noden en behoeften in elk domein op vlak van de ‘brug binnen-buiten’ werden bevraagd. Met de term ‘brug binnen-buiten’ wordt de dienstverlening bedoeld die men kan bieden over de gevangensmuren heen (tijdens fase van de vrijlating). Deze dienstverlening is gericht op de terugkeer naar de vrije samenleving. Interessant dus om even op in te gaan, aangezien dit betrekking heeft op vrijlating en re-integratie (wat zijn de noden op vlak van de overgang van binnen naar buiten en op vlak van de voorbereiding naar buiten?).

Enkele resultaten van dit onderzoek worden hieronder, bij de toelichting van de domeinen, besproken. Er wordt ingezoomd op de domeinen onderwijs, tewerkstelling en welzijn. De sociale bezigheden van de domeinen cultuur, sport en gezondheid hebben wellicht ook een positieve invloed op re-integratie, maar omdat hun bijdrage van minder rechtstreekse aard is, worden zij hier buiten beschouwing gelaten.

3.2.2. Toelichting domeinen onderwijs, tewerkstelling en welzijn

3.2.2.1. Onderwijs

Onderwijs is in het kader van re-integratie een zeer belangrijk domein: het kan de kansen op tewerkstelling enorm verhogen en zo een sleutel vormen tot een succesvolle re-integratie. Onderzoek toonde aan dat er een positief verband bestaat tussen de scholingsgraad en recidive (Gendreau, Little & Goggin, 1996, pp. 575-607 geciteerd in Dupont & Hutsebaut, 2001, p. 296) Zo hebben laaggeschoolden ook meer kans om te recidiveren (Knack, 2013). Uit buitenlands onderzoek bleek dat gedetineerden die tijdens hun detentieperiode een onderwijs cursus afgerond hebben, ook minder kans hebben op recidive (Brosens et.al., 2013, p. 51). Daarom werd dan ook een onderwijsaanbod ingericht in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen. Het onderwijsaanbod waar gedetineerden beroep op kunnen doen varieert per gevangenis. Per gevangenis is er één onderwijscoördinator aanwezig die het onderwijs in de gevangenis coördineert. Hij/zij zoekt wat de mogelijkheden tot opleidingen zijn binnen de gevangenis en neemt dan contact op met de CVO's en CBE's die deze opleidingen kunnen aanbieden. Het onderwijsaanbod zelf wordt dus gerealiseerd door centra voor volwassenenonderwijs (CVO's) en centra voor basiseducatie (CBE's). Zij bieden vooral opleidingen aan op het niveau van lager of secundair onderwijs

(Departement Onderwijs en Vorming, 2010, p. 39). Dat maakt het voor gedetineerden mogelijk om hun diploma lager of secundair onderwijs te behalen. Daarnaast bieden zij beroepsgerichte opleidingen aan zoals elektriciteit, bouw- en houtconstructie, mechanica etc., waarna gedetineerden een diploma hebben van een volwaardige beroepsgerichte opleiding (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 11/04/2014).

Tenslotte biedt het systeem van de 'Open Universiteit' (dit is een instelling die door verschillende Vlaamse universiteiten ondersteund wordt), de mogelijkheid om een universitaire opleiding te volgen van op afstand (KU Leuven, 17/02/2014). Deze 'Open Universiteit' is voor iedereen toegankelijk en dus ook voor personen die in de gevangenis verblijven (KU Leuven, 17/02/2014). Zo'n opleiding vindt wel volledig op zelfstandige basis plaats, er worden geen lessen gegeven in de gevangenis, gedetineerden dienen zelfstandig de leerstof te verwerken en op het einde examens af te leggen.

Het onderzoek in de gevangenis van Antwerpen toont aan dat gedetineerden op vlak van onderwijs bepaalde noden hebben met betrekking tot de 'brug binnen-buiten. Het merendeel wil intensieve hulp zoals o.a. 'zichzelf laten inschrijven voor een cursus', 'zich laten inschrijven bij een dienst buiten de gevangenis die kan helpen' etc. Ook is er een duidelijke vraag - en dat zou weleens een knelpunt kunnen zijn - om een cursus waarmee ze tijdens de detentie gestart zijn, na de detentie te kunnen afmaken. In het kader van re-integratie dient dus meegenomen te worden dat ook voor het domein onderwijs, dienstverlening die niet stopt bij de vrijlating, belangrijk is (Brosens et al., 2013, p. 61).

3.2.2.2. Tewerkstelling

Het hoeft niet te verbazen dat het niet vanzelfsprekend is om na detentie de weg te vinden op de arbeidsmarkt (Nelle, 2012-2013, p. 11). Hulpverlening op het domein arbeid heeft dan ook als doel de gedetineerden voor te bereiden op de arbeidsmarkt. De VDAB speelt hierin een belangrijke rol. Zij (meerbepaald de detentieconsulent van de VDAB) organiseert begeleiding in de vorm van: individuele gesprekken met de detentieconsulent, informatie over openstaande vacatures, over de arbeidsmarkt, over verschillende tewerkstellingsmaatregelen etc. en hulp bij het zoeken naar werk of het oriënteren naar een beroepsopleiding (VDAB, 2014). Verder kunnen activiteiten worden georganiseerd zoals arbeidsmarktverkenning, het leren opmaken van CV's, sollicitatietrainingen, oriëntatie- en assessmenttrainingen enz. (Brosens et al., 2013, p. 62-63). De beroepskwalificaties die gedetineerden kunnen verwerven door het volgen van een

beroepsopleiding tijdens hun detentie en de voorbereiding op het uitoefenen van een job hebben invloed op een effectieve re-integratie in de samenleving (Hunter & Boyce, 2009, zoals geciteerd in Brosens et.al., 2013, p. 63). Uit onderzoek blijkt ook dat het volgen van een beroepsopleiding de kans op recidive vermindert (Seiter & Kadela, 2003; Vacca, 2004, zoals geciteerd in Brosens et.al., 2013, p.63). Daarmee samenhangend bestaat er een verband tussen de financiële situatie en recidive, inclusief recidivesnelheid (Dupont & Hutsebaut, 2001, p. 298). Een vast inkomen na de invrijheidsstelling blijkt dus belangrijk om recidive te voorkomen. Uit de resultaten van de bevraging in de gevangenis van Antwerpen blijkt dat 55,2% van de gedetineerden graag een beroepsopleiding zoals metser, behanger, verpleger, kok, schilder,... wil volgen (aangezien de gevangenis van Antwerpen een arresthuis is, worden hier geen beroepsopleidingen aangeboden). Het is opvallend dat -ondanks dat gedetineerden slechts voor korte duur in de gevangenis van Antwerpen verblijven- bijna 70% van de bevroegde gedetineerden, aangeeft hulp te willen bij het vinden van werk in de vrije samenleving na hun vrijlating. De meest voorkomende behoeften hieromtrent zijn: 'geef mij info over opleidingen', 'help mij te ontdekken welk werk ik kan doen', 'help mij vacatures te zoeken en te kiezen' en 'help mij contact op te nemen met werkgevers'. Andere noden die aantonen dat gedetineerden wensen actief te worden bijgestaan op het gebied van tewerkstelling zijn 'help mij mijn cv te schrijven' en 'ga mee naar een sollicitatiegesprek' (Brosens et.al., 2013, p 71).

3.2.2.3. Welzijn

Welzijn is een belangrijk levensdomein, waarvan de relevantie voor re-integratie niet onderschat mag worden. Vaak zijn welzijnsproblemen ten gevolge van het ontbreken of tekortschieten van persoonlijke of maatschappelijke verbindingen de oorzaak van delinquent gedrag (Van Campfort et.al., 2009, deel 1.1 p. 3). Gedetineerden komen vaak uit maatschappelijk kwetsbare gezinnen met complexe problemen: beperkte scholing en opleiding, weinig kansen op de arbeidsmarkt, financiële problemen, relationele armoede etc. (Van Campfort et. al., 2009, deel 1.2 p. 3). Welzijn is dan ook een domein dat zowel rechtstreeks als onrechtstreeks actief bijdraagt aan de re-integratie van ex-gedetineerden.

Uit een informeel gesprek met een collega van de Afdeling Welzijn en Samenleving, bleek dat het welzijnsaanbod in de gevangenis onder andere bestaat uit georganiseerde kinderbezoeken,

slachtoffer-daderbemiddeling (aangeboden door Suggnomè vzw), cursussen rond ‘ouder zijn in de gevangenis’ of ‘het leven in de gevangenis’ (aangeboden door de Rode Antraciet), en talrijke andere welzijnsgerichte cursussen die door vormingsorganisaties gegeven worden binnen de muren.

Daarnaast spelen de Centra voor Algemeen Welzijn een belangrijke rol in het kader van welzijn, zowel binnen als buiten de muren. De CAW's hebben verschillende deelwerkingen: justitieel welzijnswerk (JWW), het jongeren advies centrum, slachtofferhulp etc. JWW speelt momenteel de grootste rol in hulp- en dienstverlening aan gedetineerden op vlak van welzijn. De diensten JWW richten zich zowel tot gedetineerden als tot hun omgeving en bieden hen hulpverlening met betrekking tot hun sociale reïntegratie (Campfort et.al., 2009, deel 0 p. 2, deel 1.3 p. 5). JWW is georiënteerd naar de samenleving: zij biedt hulp bij het inrichten van het leven van de gedetineerde (Raskin, z.d.). Deze taak wordt voornamelijk uitgevoerd door de trajectbegeleiders van de diensten JWW.

Uit onderzoek bleek dat gedetineerden met heel wat problemen op vlak van welzijn kampen. De meest voorkomende zijn ‘ik mis mijn familie’ (73,3%), ‘ik denk veel na over de feiten die ik pleegde’ (24,7%) en ‘wat moet ik doen als ik vrij ben?’ (20,6%) (Brosens et. al., p. 96, 2013). Ook bij bevraging naar de informatienoden van gedetineerden bleek dat er het vaakst nood is aan informatie over zaken die gerelateerd zijn aan de re-integratie. Met betrekking tot hun overgang naar buiten gaven gedetineerden aan dat zij voornamelijk de volgende ondersteuningsnoden hebben: ‘informatie over praktische zaken (woning, les, inkomen, werk, schulden..) en ‘hulp bij praktische zaken al ik buiten ben’ (Brosens et. al., p.101, 2013).

3.2.2.4. Trajectbegeleiders

Trajectbegeleiders behoren, zoals reeds gezegd, tot de deelwerking JWW van het CAW. Het begrip ‘trajectbegeleiding’ werd geïntroduceerd in het Strategisch Plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. In de daarin geformuleerde taakomschrijving van de trajectbegeleider blijkt dat hij een rol speelt in de sociale re-integratie van de gedetineerde:

“De trajectbegeleider stelt de gedetineerde in de gelegenheid zijn vragen, problemen en verwachtingen m.b.t zichzelf en zijn toekomst en m.b.t. de consequenties, de beleving en de invulling van zijn detentie en zijn reclassering te verduidelijken” (Vlaamse Gemeenschap, 2000, p. 15).

Trajectbegeleiders staan grotendeels in voor het welzijnsaanbod van het CAW in de gevangenis. Zij bieden aan gedetineerden de eerstelijns hulp die het CAW buiten de muren aanbiedt aan vrije burgers. Gedetineerden kunnen bij hen terecht met persoonlijke problemen (met betrekking tot de familie, partner, kinderen...), voor administratieve hulp, voor praktische informatie of gewoon wanneer ze nood hebben aan een luisterend oor.

Volgens het strategisch plan dienen trajectbegeleiders elke nieuwe gedetineerde te onthalen met een inleidend gesprek (Van Campfort, 2009, deel 2.2 p. 5). Tijdens dit onthaal wordt nagegaan welke vragen, noden en verwachtingen de gedetineerde over zichzelf, zijn omgeving, de detentiebeleving en de reclassering heeft. De trajectbegeleider kan hem naast informatie, advies, praktische dienstverlening en ondersteuning ook andere vormen van directe hulpverlening bieden. Ook worden tijdens het onthaal alle levensdomeinen in kaart gebracht (Van Campfort, 2009, deel 2.2 p. 5). De trajectbegeleider zal onderzoeken welke noden er zijn op de verschillende levensdomeinen en aangeven welke hulp- en dienstverlening hieraan kan beantwoorden (bijvoorbeeld het volgen van een beroepsopleiding, deelnemen aan dader-slachtofferbemiddeling etc.).

Na zo'n inleidend gesprek kan de trajectbegeleider beslissen een hulp- en dienstverleningstraject op te stellen, dit is een geïndividualiseerd en gefaseerd programma van hulp- en dienstverlening. Door middel van dit programma stemt hij het hulp- en dienstverleningsaanbod af op maat van de gedetineerde (Tailleur, 2007-2008, p. 23). De trajectbegeleider volgt ook het verloop van het hulp- en dienstverleningstraject en evalueert het (Claessens, 2012, deel 2.1 p. 2). Tenslotte kan de trajectbegeleider de gedetineerde helpen bij het uitbouwen van hun reclassering (Van Campfort et. al., 2009, deel 1.3 p. 7). Het uiteindelijke doel van trajectbegeleiding is de gedetineerden te activeren, te motiveren en te helpen om opnieuw greep te krijgen op hun eigen leven en dit zowel tijdens als na de detentie (Van Campfort et. al., 2009, deel 2.2 p. 9).

3.3. Gedetineerdenpopulatie: geschikt voor re-integratie?

Uit de hoger gegeven beschrijving van de gedetineerdenpopulatie blijkt dat de gedetineerde vaak een jonge, al dan niet illegale, laaggeschoolde man is die alleen en ongehuwd is, beperkt tewerkgesteld is voor zijn detentie, een zeer laag inkomen en een grote schuldenlast heeft. Deze factoren kunnen re-integratie bemoeilijken. Uit de meta-analyse van Gendreau, Little & Goggin bleek er tevens een verband te bestaan tussen recidive en de scholingsgraad, de

tewerkstellingssituatie, het inkomen, de burgerlijke staat en de woonsituatie (1996, p. 575-607, geciteerd in Dupont & Hutsebaut, 2001, p. 298)

Men vertrekt eigenlijk vanuit een negatieve startpositie. Re-integratie zou in hun geval immers betekenen dat zij na hun vrijlating zaken dienen te verwerven waarover zij zelfs niet voor hun opsluiting beschikten. Het is niet het louter heropbouwen van wat men reeds ooit gehad heeft: het is volledig van nul af aan beginnen. Bovendien ervaren gedetineerden na hun detentie dat zij gestigmatiseerd worden door de samenleving (Nelle, 2012-2013, p. 18). Ook deze stigmatisering die het re-integratieproces mogelijk bemoeilijkt, zal onderzocht worden.

Tot besluit kan gesteld worden dat er in de gevangenis heel wat voorzieningen zijn die de re-integratie bevorderen. Toch loopt re-integratie nog heel vaak fout en belandt een aanzienlijk deel na de vrijlating opnieuw achter de tralies. Het al dan niet slagen van re-integratie lijkt van heel veel verschillende factoren afhankelijk te zijn. De doelgroep die in dit onderzoek centraal staat heeft bovendien kenmerken die niet bevorderlijk zijn voor re-integratie. Hun opvoedings- en huidige gezinssituatie, de stigmatisering na detentie, de financiële problemen etc. maken een succesvolle re-integratie geen evidentie.

Uiteindelijk wil iedereen de herhaling van strafbaar gedrag voorkomen. Als men wil dat (ex)-gedetineerden als volwaardige leden kunnen deelnemen aan het maatschappelijk verkeer, dan dient deze re-integratie tijdens de detentie efficiënt voorbereid te worden. Daarom wordt in dit onderzoek getracht te achterhalen wat op dit vlak dient te verbeteren.

DEEL II: METHODOLOGIE

Hoofdstuk 1: Probleemstelling en onderzoeksofzet

We kunnen niet stellen dat het thema re-integratie van gedetineerden momenteel onderbelicht is. Het is duidelijk dat dit proces de laatste decennia toenemende aandacht kreeg. Vanuit verschillende hoeken werden initiatieven genomen om een succesvolle re-integratie te bevorderen. De evolutie in de wet- en regelgeving heeft tot gevolg dat anno 2014 heel wat

actoren belast zijn met bepaalde taken, waarmee zij, elk vanuit hun mogelijkheden, dienen bij te dragen aan de sociale re-integratie van gedetineerden. Ondanks deze aandacht, blijft onderzoek omtrent het verloop en het falen van re-integratie, met recidive tot gevolg, gering. Enkele decennia geleden werden hiernaar enkele onderzoeken gevoerd. Deze zijn echter gedateerd: de vele maatschappelijke ontwikkelingen die sindsdien hebben plaatsgevonden maken dat we ons niet meer kunnen baseren op deze onderzoeken om uitspraken te doen rond re-integratie. Een eenvoudig voorbeeld van zo'n maatschappelijke ontwikkeling is de veranderde mobiliteit en bereikbaarheid van de burgers. Het is ex-gedetineerden verboden om na hun vrijlating nog contact te hebben met andere ex-gedetineerden. Aan te nemen valt dat dit dertig jaar geleden gemakkelijker was aangezien er niet zoveel mogelijkheden waren om elkaar opnieuw op te zoeken. Ook de technologische evoluties van de laatste decennia, brachten hier verandering in. Dankzij internet, meer specifiek alle huidige sociale netwerksites, GSM's etc., is het heel eenvoudig geworden om opnieuw (zelfs ongewild) met oude bekenden in contact te komen. De vraag is dan of contact via internet of GSM ook verboden is. Indien dat zo is, kan dit als gevolg hebben dat gedetineerden hierbij deze voorwaarde schenden en tijdens een voorwaardelijke invrijheidsstelling opnieuw in de gevangenis terechtkomen. In dat geval behoren zij tot de groep bij wie de re-integratie 'mislukt' is.

Het 'Team hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' van de afdeling Welzijn en Samenleving van het Departement WVG, is verantwoordelijk voor het organiseren en coördineren van hulp- en dienstverlening in gevangenissen van Brussel en Vlaanderen op bovenlokaal niveau. Hiervoor is het belangrijk dat men op de hoogte is van het verloop van het re-integratieproces in de praktijk. Deze beleidsmakers vonden echter dat ze weinig zicht hadden op wat precies de knelpunten bij re-integratie zijn en wat re-integratie nu net bemoeilijkt. Van hen kwam dan ook de vraag een onderzoek te verrichten rond het proces van re-integratie van ex-gedetineerden. Meer bepaald zullen de pijnpunten bij re-integratie in detail bekeken worden. Dit resulteert in onderstaande onderzoeksvragen:

- 1) Wat zijn volgens hulp- en dienstverleners die begeleiding en ondersteuning bieden aan gedetineerden, de knelpunten bij hun re-integratie?

- Met welke knelpunten worden hulp- en dienstverleners binnen de gevangensmuren geconfronteerd in het begeleiden, ondersteunen en voorbereiden van gedetineerden op hun vrijlating?
 - Met welke knelpunten worden hulp- en dienstverleners van verschillende organisaties buiten de gevangensmuren geconfronteerd als zij een ex-gedetineerde ondersteunen, begeleiden en helpen na hun vrijlating?
- 2) Wat zijn volgens ex-gedetineerden de knelpunten waarmee ze zelf geconfronteerd worden op het moment dat zij vrij gaan uit de gevangenis?

Hoofdstuk 2: onderzoeksopzet

Dit hoofdstuk handelt over de dataverzameling en de data-analyse van het onderzoek. In het deel over de dataverzameling worden de onderzoeksmethode, de interviewleidraad en de onderzoekseenheden besproken. Ten slotte wordt kort de data-analyse toegelicht.

2.1 Dataverzameling

Bovenstaande onderzoeksvragen werden beantwoord door middel van kwalitatief onderzoek. Re-integratie is zoals blijkt een complexe problematiek die vraagt om een diepere inzichten en nuances, die het best gegenereerd worden via kwalitatief onderzoek. Omdat onderzoek op dit domein voorlopig beperkt bleef, werd in dit onderzoek vooreerst getracht eerst een overzicht te verkrijgen van de verschillende ideeën en ervaringen ter zake. Om deze reden werd gekozen voor een heterogene steekproef (waarover verder meer) (Decorte & Zaitch, 2010, p. 238). De dataverzamelmethode die hiervoor gebruikt werd, is het afnemen van face-to-face diepte-interviews.

In later onderzoek zou het ook interessant kunnen zijn om met de respondenten groepsinterviews te organiseren, waarbij hun visies op deze complexe materie en eventuele antwoorden kunnen worden samengebracht en bediscussieerd (Decorte & Zaitch, 2010, p. 238).

Bovendien maakten face-to-face diepte-interviews volledige, genuanceerde antwoorden mogelijk. Zo kon tijdens de interviews gemakkelijk doorgevraagd worden, en om uitleg gevraagd worden bij het niet begrijpen van het antwoord, ook non-verbale uitdrukkingen konden worden opgemerkt.

De interviews waren semi-gestructureerd, en er werd gemaakt van een vooraf opgemaakt interviewschema. Het voordeel hiervan is flexibiliteit en de spontaneïteit waarmee de gesprekken kunnen plaatsvinden: er is ruimte voor de respondent om het gesprek zelf te sturen, met name dat er gemakkelijk kan afgeweken worden van de vooropgezette structuur (Decorte & Zaitch, 2010, p. 207).

Met het interviewschema dat werd gehanteerd, werd getracht een zo breed mogelijk zicht te krijgen op de pijnpunten van re-integratie. Enerzijds werden zeer open algemene vragen gesteld over de mening van respondenten omtrent re-integratie waarbij ze volledig vrij waren om aan te geven wat volgens hen het meest opvallend, het meest van belang is, het best of het minst goed werkt op het vlak van re-integratie. Voorbeelden van zo'n vragen zijn: 'Waar liggen volgens u de pijnpunten bij de re-integratie van gedetineerden op het niveau van de gevangenis, de hulp- en dienstverlening, de samenleving..?' en 'Kan u mij, vanuit de praktijk, enkele punten opsommen die momenteel heel goed werken op het vlak van re-integratie?'.

Anderzijds werd in bepaalde vragen ook expliciet naar de mening van de respondenten over een mogelijk pijnpunt gevraagd. Het was niet de bedoeling de respondent met deze vragen in een bepaalde richting sturen. Wel was het belangrijk dat deze aspecten niet uit het oog werden verloren. Zij werden dus voor de zekerheid bevroegd wanneer de respondent ze zelf niet aanhaalde in de algemene vragen. Het ging om vragen zoals: 'Wat vindt u van de overgang van de hulp- en dienstverlening binnen de gevangenis naar de hulp- en dienstverlening buiten de gevangenis?', 'Hoe ligt de verhouding tussen vraag en aanbod?' en 'Worden de positieve aspecten van uw aanbod teniet gedaan door de houding van werkgevers?'.

Belangrijk is ook dat er niet één vaste interviewleidraad gebruikt werd voor alle respondenten. Er werden verschillende interviewleidraden opgesteld die licht verschilden van respondent tot respondent. Dit omwille van het feit dat de respondenten verschillende functies uitoefenen met betrekking tot gedetineerden en dus ook over andere ervaringen en kennis beschikken¹⁹. Om vergelijkbaarheid mogelijk te maken werden de belangrijkste vragen wel aan elke respondent

¹⁹ Dit gegeven is vooral belangrijk bij de interpretatie van de resultaten. Bijvoorbeeld: wanneer (slechts) twee respondenten pijnpunten aanhalen m.b.t. beklagden betekent dit niet dat deze pijnpunten minder belangrijk zijn; maar wel dat er slechts twee respondenten zijn die werken met beklagden en aldus zicht hebben op deze pijnpunten

gesteld. De ‘specifieke vragen’ die verschillend waren, dienden vooral om een beter zicht te krijgen op de functie van de respondenten.

Vragen die aan elke respondent gesteld werden zijn bijvoorbeeld: ‘Op welke manier wordt re-integratie momenteel voorbereid in de gevangenis?’ en ‘Zou er volgens u op gevangenisniveau iets moeten/kunnen veranderen om re-integratie vlotter te laten verlopen? Zo ja, wat?’

Ook werd elk interview afgesloten met de vraag: ‘Los van alle middelen en mogelijkheden en beperkingen: welke invulling zou re-integratie volgens u moeten krijgen indien u volledig vanaf nul zou mogen vertrekken?’

Het volgende deel van dit onderzoeksopzet handelt over de onderzoekseenheden. Zoals uit de onderzoeksvragen reeds blijkt, werden de respondenten opgedeeld in drie groepen: hulp- en dienstverleners die binnen de gevangensmuren begeleiding bieden aan gedetineerden, hulp- en dienstverleners die begeleiding bieden aan gedetineerden na hun vrijlating en één ex-gedetineerde. De respondenten waren dus allemaal, uitgezonderd de ex-gedetineerde, hulp- en dienstverleners die met gedetineerden rond hun re-integratie werken. De reden voor deze focus op hulp- en dienstverleners van de Vlaamse Gemeenschap, was dat de beleidsmakers rond hulp- en dienstverlening van de Afdeling Welzijn en Samenleving, een beter zicht wilden krijgen op de problemen die praktici ondervinden bij het begeleiden van gedetineerden bij hun re-integratie en wat voor verbetering vatbaar is.

Met de respondenten werd eerst per mail contact opgenomen. Hierbij werd een korte toelichting gegeven over het onderzoek en werd gevraagd naar hun interesse om hieraan mee te werken. Nadien werd een afspraak gemaakt voor het face-to-face interview. Bij weigering werd getracht een respondent met dezelfde functie te bevragen. Dit heeft zich verschillende keren voorgedaan, waardoor de geplande steekproef verschilde van de gerealiseerde steekproef.

Wat betreft de eerste respondentengroep: ‘hulp- en dienstverleners van de Vlaamse Gemeenschap die binnen de gevangensmuren ondersteuning en begeleiding bieden aan gedetineerden’, werd gekozen voor actoren die de gedetineerden op een specifiek domein begeleiden. Meer bepaald werden de hulp- en dienstverleners van de in de literatuurstudie besproken domeinen ‘onderwijs’, ‘tewerkstelling’ en ‘welzijn’ bevraged, vanwege hun rechtstreekse bijdrage aan re-integratie. Het betreft aldus een onderwijscoördinator, een detentieconsulent van de VDAB en een trajectbegeleider van het CAW. Omdat de ervaringen

van deze mensen erg kan verschillen naargelang de gedetineerdenpopulatie waarmee ze werken, werden deze drie personen in twee gevangenissen geïnterviewd. Zo werd gekozen om de onderwijscoördinator, de detentieconsulent en de trajectbegeleider die werkzaam zijn in Leuven Hulp en Leuven Centraal²⁰ en de onderwijscoördinator, detentieconsulent en trajectbegeleider van Hasselt te bevragen. De combinatie van hulp- en dienstverleners uit deze gevangenissen was interessant omdat zij werken met een verschillende gedetineerdenpopulatie: In Leuven Hulp zitten beklaagden en kortgestraften, in Leuven Centraal zitten langgestrafte gedetineerden en geïnterneerden en in Hasselt zitten zowel mannelijke als vrouwelijke gedetineerden. Op die manier werden dus hulp- en dienstverleners bevraged die (samen althans) met een zeer verscheiden gedetineerdenpopulatie werken. Deze heterogene steekproef maakte het doel van dit onderzoek, namelijk het in kaart brengen van de verschillende meningen en ervaringen ter zake, mogelijk. Wel dient gezegd te worden dat geen van de trajectbegeleiders van de Leuvense gevangenissen kon meewerken aan het onderzoek. Daarom werd gekozen om een trajectbegeleidster van de gevangenis te Ieper – waar beklaagden verblijven- te interviewen. Deze respondente had bovendien een aantal jaren ervaring als trajectbegeleidster in de gevangenis van Brugge – hier verblijven vrouwelijke en mannelijke veroordeelde gedetineerden.

De tweede respondentengroep - de hulp- en dienstverleners die gedetineerden begeleiden na hun vrijlating - bestond uit een medewerker van het OCMW en een medewerker van het CAW die ex-gedetineerden na vrijlating ondersteunt. Wegens gebrek aan respons kon geen OCMW-medewerker geïnterviewd worden binnen de tijdspanne van de stage.

Wat betreft de CAW-medewerker werd ervoor gekozen om een TOPcoach van het CAW van Antwerpen te interviewen. Het systeem van TOPcoaches wordt momenteel enkel door het CAW van Antwerpen toegepast, voor gedetineerden die verbleven in de gevangenis van Antwerpen. Zij begeleiden gedetineerden tussen 18 en 25 die voor de eerste keer in de gevangenis verblijven en die op korte termijn vrij komen. Dit doen ze door hen op alle levensdomeinen te ondersteunen en te begeleiden bij hun terugkeer naar de samenleving (Brosens et. al., p. 95, 2013). Omdat zij gedetineerden meteen na hun vrijlating opvangen hebben TOPcoaches een heel goed zicht op de re-integratie en de fase na de vrijlating.

²⁰ Deze onderwijscoördinator, detentieconsulent en trajectbegeleider zijn zowel verantwoordelijk voor Leuven Centraal als voor Leuven Hulp.

Tenslotte bestond de derde respondentengroep uit één ex-gedetineerde. Hiervoor werd meermaals contact opgenomen met twee personen die een detentieverleden hadden en inmiddels succesvol gere-integreerd waren. Wegens ziekte en tijdsgebrek was het echter niet mogelijk een van deze twee personen te interviewen.

2.2 Data-analyse

Na het afnemen van de face-to-face diepte-interviews, werden deze verbatim uitgetypt. Voor de analyse van de data werd gebruik gemaakt van het softwareprogramma Nvivo. De inhoud van de interviews werd aldus volledig gecodeerd. Hiervoor werd een codeboom opgesteld betreffende de verschillende in de interviews aangehaalde thema's.

DEEL III: RESULTATEN

In dit deel worden de resultaten van het onderzoek besproken. Aangezien de functies van de respondenten verschillend zijn, zijn hun ervaringen en kennis dat ook. Daarom werd afhankelijk van de functie een andere interviewleidraad opgesteld. De vragenlijsten voor de verschillende hulpverleners verschilden echter niet fundamenteel van elkaar zodat vergelijking tussen de interviews mogelijk was.

Hoofdstuk 1: voorbereiding op vrijlating

Op de vraag of er al dan niet voldoende voorbereiding op vrijlating mogelijk is in de gevangenis, werd over het algemeen positief geantwoord. Vijf respondenten gaven aan dat er een re-integratiebevorderend aanbod aanwezig is en dat er heel wat inspanningen geleverd worden om gedetineerden zo goed mogelijk voor te bereiden.

Dankzij dit groot en divers aanbod wordt gedetineerden de kans geboden om zich voor te bereiden op de vrijlating, indien zij dit zelf willen. Dat laatste blijkt heel belangrijk te zijn. De voorbereiding hangt uiteindelijk wel van de gedetineerde zelf af. Alle hulp- en dienstverlening, ook deze gericht op de vrijlating, is vrijwillig. Gedetineerden dienen dus op eigen initiatief beroep te doen op hulp- en dienstverlening die hun re-integratie kan bevorderen. Zij die graag gebruik willen maken van de voorwaardelijke invrijheidsstelling, moeten zich natuurlijk wel voorbereiden op hun re-integratie, aangezien zij de modaliteit anders niet toegekend kunnen krijgen.

Wel werd door vijf respondenten aangegeven dat er nog steeds een grote groep is die niet of amper voorbereid wordt op de vrijlating. Hierbij werd vooral verwezen naar beklaagden en kortgestraften, voor wie voorbereiding op vrijlating nauwelijks mogelijk is wegens de vaak plotselinge/onverwachte vrijlating van deze populatie.

Voor illegale gedetineerden is ook geen enkele voorbereiding mogelijk, omdat zij na hun detentie uitgewezen worden en er geen voorbereidingen kunnen getroffen worden voor een re-integratie in het buitenland. Anderstaligen zouden ook veel moeilijker bereikbaar zijn en minder beroep doen op het aanbod wegens de taalbarrière.

In deze context werd ook gevraagd naar de voorbereiding op vrijlating van personen die geen gebruik maken van strafuitvoeringsmodaliteiten maar die hun straf volledig uitzitten. Zij zijn niet verplicht een reclasseringsplan op te stellen. Wel hebben zij de mogelijkheid om uit eigen initiatief voorbereidingen voor hun vrijlating te treffen. Deze groep ervaart geen druk vanuit justitie om aan hun re-integratie te werken en voorbereiding hangt dus volledig van henzelf af. Een respondente gaf wel aan dat zij ervaart dat de inhoud van hun voorbereiding bij deze groep meer primeert, omdat ze dit vrijwillig doen²¹. Enkele citaten ter illustratie:

“Wel, ja er worden een aantal mensen buitengezet waarvan niks in orde is he, kortgestraften. Zij die op voorlopige vrijlating gaan of gewoon worden vrijgelaten, beklaagden die worden vrijgelaten... dus waar niks, niks rond gedaan wordt, zo is er een

²¹ Respondenten die kiezen voor een strafuitvoeringsmodaliteit vinden de inhoud doorgaans minder belangrijk, hun prioriteit is dat hun voorbereiding voldoet aan de wensen van justitie zodat ze een positief antwoord krijgen.

grote hoop. En dan al diegenen die strafeinde doen, daar is ook niet echt iets rond gedaan he...”(detentieconsulent A)

“En de mensen die uitgewezen worden...daar is het heel moeilijk en daar heb je wel veel schrijnende gevallen van mensen die buitengezet worden en seuro meekrijgen voor de trein en... voor die groep kan er nog veel meer gebeuren.”(onderwijscoördinator A)

Hoofdstuk 2: Pijnpunten op het mesoniveau

2.1. Hulp- en dienstverlening

2.1.1. Continuïteit in hulp- en dienstverlening na vrijlating

Voor een goede re-integratie is het essentieel dat hulp- en dienstverlening gericht op re-integratie en niet stopt bij de vrijlating. Hier situeert zich echter een eerste belangrijk knelpunt: er is een gebrek aan continuïteit van hulp- en dienstverlening bij de vrijlating. Volgens de respondenten is er geen ‘warme overdracht van de dossiers’ of ‘doorstroom van de gedetineerde’ naar medewerkers buiten de gevangenis. Hierdoor volgt na vrijlating vaak een periode waarin de ex-gedetineerde zonder hulp- en dienstverlening valt.

Er zou een soort continue begeleiding moeten zijn van de gedetineerde, die ook na detentie nog doorloopt. Die eerste periode na de vrijlating dient er bovendien heel veel te gebeuren, de ex-gedetineerde dient naar heel veel verschillende organisaties (RVA, OCMW, VDAB, CAW, justitieassistent, AA-bijeenkomsten, psychiater enz..) te gaan om zijn administratie in orde te brengen of te voldoen aan de door de SURB opgelegde voorwaarden. Door gebrek aan de ‘warme overdracht’, dient de gedetineerde op eigen initiatief naar de nodige organisaties te stappen. De hulp- en dienstverleners kunnen hem in de gevangenis helpen en zo goed als mogelijk voorbereiden op zijn vrijlating, hem motiveren en het belang uitleggen van beroep te doen op de hulp- en dienstverleners die ter beschikking zijn wanneer hij vrijgelaten wordt, maar deze moeite is tevergeefs wanneer de gedetineerde na vrijlating zijn verantwoordelijkheid niet neemt. Hier situeert zich echter een nieuw pijnpunt (op het niveau van de gedetineerde): een respondente gaf aan dat velen niet geneigd zijn om dit te doen. Zie hierover meer bij *pijnpunten op niveau van de gedetineerde*.

Dit probleem in continuïteit tussen de hulp- en dienstverlening na de vrijlating, zou volgens respondenten kunnen worden opgevangen door een ‘buddysysteem’ (waarbij een persoon hen na

hun vrijlating ondersteunt en opvolgt) in te voeren én door meer trajectmatig te werken. Zie hierover meer bij het stuk *carte blanche, respectievelijk sterke praktijken*.

Trajectmatig werken zou betekenen dat er samengewerkt wordt over de domeinen heen én ook tussen hulp- en dienstverleners binnen en buiten de gevangenis. Hier komt men bij een volgend pijnpunt: de samenwerking en communicatie.

2.1.2. Samenwerking en communicatie

Volgens de respondenten zou er niet alleen nood zijn aan meer samenwerking tussen hulp- en dienstverleners van binnen en van buiten de gevangenis, maar ook aan meer samenwerking tussen de domeinen van hulp- en dienstverlening onderling binnen de gevangenis.

Idealiter zouden hulp- en dienstverleners moeten weten waar de gedetineerde op andere hulp- en dienstverleningsdomeinen mee bezig is, hoe die hulp- en dienstverleners naar de situatie/problematiek van de gedetineerden aankijken en hoe zij een re-integratie/toekomst van de gedetineerde zien. Wanneer er overlegd kan worden tussen deze partijen en zij op eenzelfde golflengte zitten wat betreft de reclasseringsnoden van de gedetineerde, zou dit bevorderlijk zijn voor de re-integratie, zo blijkt uit de interviews. Dat is momenteel echter niet het geval: vijf van de zeven respondenten gaven aan dat iedereen momenteel nog te veel ‘op zijn eigen eiland’ werkt en dat **samenwerking tussen de verschillende diensten op cliëntniveau** gemist wordt.

“Ik zou het bijvoorbeeld goed vinden als er af en toe eens een cliëntoverleg zou zijn, waar iedereen bij betrokken wordt. Soms zijn we met verschillende actoren van de domeinen, en ook PSD, bezig met dezelfde man maar weten we het niet van elkaar. De PSD heeft soms een heel ander beeld van wat voor reclassering iemand wil.”
(onderwijscoördinator B)

“Het systeem van hulp- en dienstverlening... Ik vind dat die terreinen onderling al niet veel op elkaar afgestemd zijn en die afstemming met justitie...da’s helemaal een utopie.”(detentieconsulent A)

Zoals deze citaten doen vermoeden, situeert dit gebrek aan **samenwerking en communicatie** zich niet alleen op vlak van hulp- en dienstverlening maar ook **met de PSD**. Er werd aangegeven dat samenwerking stroef verloopt. Opvallend is dat dit vooral bij de detentieconsulenten naar voor kwam als een pijnpunt. Zo vragen zij soms bepaalde informatie betreffende de

gedetineerde, maar blijkt de PSD hier niet voor open te staan. Twee respondenten gaven aan dat men zich in dat geval vaak “verschuilt achter het beroepsgeheim”. Zie hierover meer bij *beroepsgeheim*.

Uitzondering op dit grote gebrek aan samenwerking is de afstemming die er volgens twee respondenten wel degelijk bestaat tussen de domeinen onderwijs en tewerkstelling. Dit lijkt inderdaad noodzakelijk te zijn: wanneer de onderwijscoördinator een gedetineerde naar een koksopleiding toeleidt, is het niet de bedoeling dat de detentieconsulent op zoek gaat naar een tewerkstelling in de bouwsector. Er moet dus overeenstemming zijn wat betreft het tewerkstellingsprofiel dat zij hebben van de gedetineerde. Belangrijk is wel dat deze dienstverleners gemakkelijk met elkaar kunnen communiceren omdat zij, in tegenstelling tot de hulpverleners en de PSD, geen beroepsgeheim hebben maar enkel discretieplicht.

2.1.3. Beroepsgeheim

Samenwerking verwezenlijken gaat echter niet zo vanzelfsprekend. Het beroepsgeheim waar sommige diensten zoals de PSD, de trajectbegeleiders van het CAW en de therapeuten van JWW zich moeten aan houden, **bevoordert deze samenwerking bovendien niet**. Dat deze diensten niet kunnen communiceren brengt ook met zich mee dat zij vaak een heel ander beeld hebben van de cliënt en dus zijn reclassering op een heel andere manier zouden invullen. De gedetineerde bevindt zich hierbij op een spanningsveld want trajectbegeleiders of therapeuten zullen hun situatie vaak beter kennen en hun reclassering anders inschatten²², maar een gedetineerde weet goed genoeg dat hij zoveel mogelijk de eisen van de PSD moet inwilligen omdat hun mening bepalend kan zijn voor de uitspraak van de SURB of DDB.

Een belangrijk gegeven is dat de PSD zich niet dient te verantwoorden wanneer zij een negatief advies gegeven heeft en is hierover geen uitleg verschuldigd aan domeinen van hulp- en dienstverlening, evenmin wanneer zij dat vragen. Hulp- en dienstverleners hebben dus soms het raden naar waarom de PSD plots negatief adviseert. Dat is heel moeilijk volgens een respondent omdat men op die manier niet weet wat er precies mis was met het plan en dus ook niet wat je tegen de volgende zitting anders moet aanpakken.

²² In tegenstelling tot de PSD hebben zij geen rapportageplicht aan justitie, waardoor de gedetineerde tegenover hen doorgaans een meer open houding zal aannemen

Ook detentieconsulenten ondervinden binnen hun domein moeilijkheden bij de afstandelijke houding van de PSD. Zij geven aan dat bepaalde informatie over de gedetineerde essentieel is wanneer zij hem willen toeleiden naar werk. Zo is het soms belangrijk de gepleegde feiten te kennen, zodat ze bijvoorbeeld een zedendelinquent niet toeleidt naar een firma die speelpleinen en scholen opknaapt. Ook op dit vlak is de PSD vaak niet bereid zich open op te stellen en verschuilen zij zich achter hun beroepsgeheim.

2.2. Justitie

In de interviews heeft elke respondent pijnpunten omtrent justitie aangehaald. Deze varieerden wel enorm. In het algemeen blijken justitie en politiek te evolueren naar een meer repressieve houding. Getuige hiervan volgend citaat.

“(...) justitie, politiek die nu meer en meer naar repressie gaat, straffen effectief uitzitten, gevangenis bijbouwen ook geen oplossing he, mensen langer laten zitten is geen oplossing om ze te laten re-integreren. Dus ja, je merkt ook dat ze, dat ze strenger worden in het opleggen van voorwaarden. Ze worden gewoon veel strenger. En dat is een tendens die je in het algemeen, in de samenleving, en politiek dat het echt naar de repressie gaat en dat is echt niet bevorderlijk voor de re-integratie.”(trajectbegeleider A)

Daarnaast werden ook de eisen en opgelegde voorwaarden, de volgorde van de rechtsketen, de opvolging van justitieassistenten en de plotse vrijlating van beklaagden aangehaald.

2.2.1. Eisen en voorwaarden

Ten eerste gaf een respondent aan dat justitie een **zeer rigide houding** hanteert, die niet gecheckt is met de realiteit. De eisen die opgelegd worden door de SURB bij voorwaardelijke invrijheidsstelling en andere strafuitvoeringsmodaliteiten, zijn volgens vier respondenten ronduit onrealistisch, het zijn eisen waaraan gewone burgers zoals wij ons helemaal niet aan te hoeven houden (bv. breken met het voormalig sociaal netwerk, niet meer op café...). De voorwaarden zijn veel te streng en niet realiseerbaar in de situatie waarin de gedetineerde zit, zo blijkt.

Daarnaast zou het **aantal opgelegde voorwaarden** ook vaak bijdragen tot de niet-realiseerbaarheid ervan. Zo worden er heel veel voorwaarden opgelegd die maar moeilijk te combineren zijn. Naast het feit dat dertien voorwaarden naleven, zeer moeilijk vol te houden is, blijkt er gewoon een **tijdsgebrek** te zijn om hieraan te voldoen. Hoe vallen bijvoorbeeld vast werk hebben, een hobby hebben, vier maal per week begeleiding volgen voor je

drugsproblematiek, op gesprek gaan bij de justitieassistent, begeleiding volgen voor je agressieproblematiek, naar de psychiater gaan, naar AA-bijeenkomsten gaan etc. te combineren met met elkaar? Verschillende van deze afspraken vinden ook tijdens de werkuren plaats. Bovendien moet er ook maandelijks een bewijs geleverd worden van hun vast werk met hun loonbrief en belt de justitieassistent af en toe naar de werkgever. Voor een werkgever brengt het in dienst nemen van een gedetineerde dus wel wat extra's met zich mee. Het gebeurt dan ook dat een werkgever hier genoeg van heeft en ontslag aanbiedt, waardoor de gedetineerde opnieuw de gevangenis in moet wegens schending van voorwaarden, waarna hij helemaal van nul moet herbeginnen.

In de literatuurstudie werd aangegeven dat een zeer groot percentage (ex-)gedetineerden opnieuw opgesloten wordt kort na vrijlating. Twee respondenten gaven zelf aan dat velen inderdaad opnieuw in de gevangenis belanden, maar dat dit meestal het gevolg is van de schending van hun voorwaarden, en niet door het plegen van een nieuw delict.

Een mogelijke verklaring die door drie respondenten gegeven werd voor de schending van voorwaarden, is dat gedetineerden er zelf niet achter staan. De wens tot vrijlating is soms zo groot dat ze om het even welke voorwaarden, om het even welk werk, opleidingen en begeleidingen aanvaarden, opdat ze een positief advies zouden krijgen van de PSD en een positief antwoord van de SURB. Op die manier worden zij soms **vrijgelaten met een plan** waar ze zelf niet achter staan en waar ze zich zeer moeilijk kunnen aan houden. Een intrinsieke motivatie is dus uiterst belangrijk voor het doen slagen van de re-integratie (zie hierover meer bij *motivatie*).

Zoals uit de literatuurstudie blijkt zijn strafuitvoeringsmodaliteiten in het leven geroepen om de re-integratie te bevorderen door een geleidelijke terugkeer mogelijk te maken.

Door de **moeilijke realiseerbaarheid van de voorwaarden** die hierbij opgelegd worden, lijken deze modaliteiten echter hun doel te missen, of bereiken zij zelfs het tegenovergestelde, omdat de gedetineerde gedwongen worden opnieuw in detentie te gaan, terwijl hij zich aan de twaalf andere voorwaarden misschien wel hield. Welke verhuurder of werkgever zal nog bereid zijn om in de toekomst een contract aan te gaan met gedetineerden, wanneer hij weet dat het contract kan verbroken worden omwille van redenen die hier volledig los van staan (schending van andere voorwaarden)?

2.2.2. Volgorde van de rechtsketen

Een ander pijnpunt op vlak van justitie, dat door vier respondenten benoemd werd, is de **volgorde van de rechtsketen**, wat enigzins ook samenhangt met de bovengenoemde voorwaarden. Een respondente benoemde het als “de bruggen op voorhand opblazen”. Er zijn bepaalde voorwaarden zoals werk of opleiding, woonst, behandeling etc. waarvan de gedetineerde tijdens de zitting voor de SURB bewijs moet kunnen leveren. Dat betekent dat deze zaken tijdens detentie in orde moeten worden gebracht. In de praktijk blijkt dit echter zeer moeizaam te gaan. Het houdt namelijk in dat er contracten/afspraken aangegaan moeten worden met werkgevers, opleidingscentra of scholen, verhuurders of instellingen, terwijl de gedetineerde nog vastzit. Naast het feit dat solliciteren of een huis gaan bezichtigen voor een gedetineerde helemaal niet zo vanzelfsprekend is²³, kan men naar de contractant toe geen enkele zekerheid bieden over de uitvoering van de overeenkomst. Tijdens de periode waarin deze zaken geregeld worden, weet men immers niets over de houding van justitie tegenover de gedetineerde (hoe staan zij tegenover de vrijlating?). Twee respondenten gaven aan dat de bestaande overtuiging - bij de bevolking en gedetineerden- dat gedetineerden op hun VI-datum vrijkomen, geheel onterecht is. Er zijn zeer weinig gedetineerden die meteen een positief antwoord tot vrijlating krijgen van de strafuitvoeringsrechtbank, zo blijkt. De overgrote meerderheid wordt geweigerd en dient het drie-vier keer te proberen volgens een respondent. Al deze personen die een weigering krijgen, maar die wel contracten/engagementen zijn aangegaan, dienen deze uiteraard opnieuw te verbreken/annuleren.

De gedetineerde en/of zijn dienstverleners moeten dus op voorhand duidelijk maken aan de contractant dat de kans bestaat dat de strafuitvoeringsrechtbank alsnog weigert de modaliteit toe te kennen, en dat de overeenkomst bijgevolg niet zou kunnen doorgaan.

Het vraagt dus heel wat goede wil van instanties om open te staan voor deze groep. Dat bereidheid hiertoe meestal niet zo groot is, hoeft dan ook niet te verbazen.

Op de gebieden tewerkstelling en woonst is dit dan ook zeer moeilijk te verwezenlijken – de SURB eist een arbeidsovereenkomst met een vaste startdatum en een bewijs van woonplaats. Zie hierover meer bij de pijnpunten *tewerkstelling en huisvesting*.

²³ Men moet er rekening mee houden dat een gemaakte afspraak misschien niet kan doorgaan, wegens weigering van de uitgaansvergunning.

Uit de interviews bleek dat deze rechtsketen een van de meest frustrerende pijnpunten is, niet alleen voor de gedetineerde, maar ook voor de hulp- en dienstverleners, die de gedetineerde helpen bij deze voorwaarden, en nadien de gemaakte afspraken moeten annuleren.

Enkele citaten:

“Ze moeten dan een reclasseringsplan hebben, daar kunnen heel veel dingen aan in orde zijn, en toch kunnen ze ineens niet vrijkomen. En dan blaas je bruggen op die je dan al gelegd hebt. Bijvoorbeeld, stel dat een residentiële opname in orde is, en dan keurt de SURB je plan toch niet goed, ja, dan is die plaats weg en dan geven ze die aan iemand anders en zullen ze niet zo geneigd zijn om die plaats volgende keer weer aan jou te geven.”(onderwijscoördinator B)

“Het is nogal een spanningsveld omdat mensen vaak niet weten wanneer ze vrijkomen. Ze willen dan naar de SURB gaan met een voorbereid dossier, en aantonen dat ze ingeschreven zijn in een school. Maar een school steekt veel moeite in zo’n inschrijving, die moeten naar hier komen... terwijl de SURB dan even goed het reclasseringsplan gewoon kan afkeuren. En dan zit je daar met je inschrijving. Dan gaat het niet door en da’s naar de school toe ook wel lastig.” (onderwijscoördinator B)

“Heel velen komen bijvoorbeeld in de bouw terecht maar ja, een vacature in de bouw is niet voor binnen drie maand of voor ‘misschien’; dus ja, morgen moet je komen, punt. En dat is wat we vaak niet kunnen waarmaken; en dat denk ik dat heel lastig is, dat je al bruggen opblaast binnen de gevangenis door je systeem.”(detentieconsulent A)

Enerzijds is het aangaan van engagementen met instanties dus zeer moeilijk omdat men geen zekerheid kan geven, anderzijds kan een weigering er ook voor zorgen dat zij in de toekomst niet meer bereid zijn om met gedetineerden een overeenkomst aan te gaan.

Tenslotte dient even de aandacht gevestigd te worden op psychologische onrust die gecreëerd wordt door de **onzekerheid van dit systeem**. Volgens twee respondenten focussen veel gedetineerden op die datum van VI. Ze zetten zich vol enthousiasme in voor hun reclasseringsplan, zorgen dat alles in orde is, en toch krijgen ze een weigering, omwille van redenen die soms losstaan van de het reclasseringsplan. Dat kan een grote impact hebben op de **gemoedstoestand** omdat de teleurstelling en onbegrip vaak groot is bij de betrokkene. Bovendien doet dit scenario zich vaak meermaals voor, waardoor het moeilijk is voor gedetineerden om gemotiveerd te blijven en zich telkens opnieuw in te zetten voor de opmaak

van hun reclasseringsplan. Een respondent gaf aan dat gedetineerden hierdoor soms enorm verzuurd buiten komen en vinden dat ze onrechtvaardig behandeld worden.

“Mensen leven heel erg naar dat één derde moment toe, dat is in veel ogen de einddatum maar dat is praktisch nooit. Dat wordt vaak jaren uitgesteld. [...] Dat het systeem aangepast wordt is een randvoorwaarde om een goede re-integratie te bieden.”
(onderwijscoördinator B)

Meer samenwerking met justitie, de PSD meer specifiek, zou ook deze pijnpunten al deels kunnen verhelpen. Zie hierover meer bij *carte blanche*.

2.2.3. Justitieassistenten

Korte gevangenisstraffen worden vaak vervangen door elektronisch toezicht. Door toepassing van deze maatregel kan detentieschade geminimaliseerd worden. Daarnaast is het ook een strafuitvoeringsmodaliteit die, zoals beschreven in de literatuurstudie, opgelegd wordt in de loop van effectieve gevangenisstraffen, om re-integratie te bevorderen. Een groot probleem is echter dat er een gebrek is aan justitieassistenten om gedetineerden onder elektronisch toezicht op te volgen, waardoor er in de praktijk geen begeleiding kan plaatsvinden, zo blijkt uit drie interviews. Volgens de respondenten is begeleiding nochtans absoluut noodzakelijk omdat gedetineerden vaak de naleving van elektronisch toezicht onderschatten. Zonder die begeleiding is het risico op schending van voorwaarden groter, waardoor de uitvoering van de gevangenisstraf het gevolg kan zijn.

Voor andere modaliteiten dient er ook opvolging te gebeuren door een justitieassistent. Deze opvolging houdt louter in dat de men soms op gesprek moet komen bij de justitieassistent. Vergeleken met de begeleiding die gedetineerden tijdens detentie hadden, is dit uiteraard zeer beperkt.

2.2.4. Beklaagden: plotse vrijlating

Door respondenten die hoofdzakelijk begeleiding bieden aan beklagden, werden vooral pijnpunten met betrekking tot hun vrijlating blootgelegd. Zo worden beklagden zeer ‘plots’ vrijgelaten: in de voormiddag verschijnen zij voor de Raadkamer, en bij een positief antwoord zijn zij enkele uren later weer vrij. Deze **onverwachte vrijlating** zorgt er volgens drie

respondenten voor dat voorbereiding op re-integratie zo goed als onmogelijk is. Voorhechtenis is in duur beperkter dan een definitieve straf, maar twee respondenten benadrukten dat beklagden tijdens deze periode heel vaak hun werk en woonst verliezen. Heel wat praktische zaken zouden in orde moeten worden gebracht, maar het is momenteel niet mogelijk om concrete stappen te ondernemen met betrekking tot de re-integratie, omdat er op voorhand geen enkele zekerheid of indicatie is over de uitspraak van de Raadkamer. Een plaats in een opvangcentrum of een werkloosheidsuitkering kan dus pas geregeld worden vanaf het moment dat ze vrij zijn. Tenslotte wees een respondente ook op het **uur van de vrijlating**: deze gebeurt na de uitspraak van de Raadkamer, tussen 17-19u, waardoor ze diezelfde dag niet meer terecht kunnen bij het OCMW of een opvangcentrum omdat deze gesloten zijn. Wanneer zij bovendien op een vrijdag worden vrijgelaten, moeten zij een heel weekend zien te overbruggen zonder middelen of onderdak. Het gevolg is dat personen die niet kunnen terugvallen op familie of nergens terecht kunnen, die eerste dagen na de vrijlating letterlijk niets hebben.

2.3. Tewerkstelling

Op vlak van tewerkstelling eist de strafuitvoeringsrechtbank een arbeidsovereenkomst met een startdatum. Zoals reeds vermeld is het voor gedetineerden zeer moeilijk om reeds tijdens hun detentie een overeenkomst aan te gaan. Volgens twee respondenten is het evident dat een werkgever voorrang geeft aan een vrije burger tegenover een gedetineerde – met wie hij een vast contract met startdatum moet aanbieden terwijl de uitspraak van de SURB (die mogelijk pas een maand later is) negatief kan zijn. Bovendien vormt de aanwerving van een voorwaardelijk vrijgelaten gedetineerde een extra last: zij moeten tijdens de werkuren regelmatig op gesprek bij een therapeut of justitieassistent, justitieassistenten bellen zelf soms naar de werkgever om te informeren, het loon moet volledig ‘in het wit’ betaald worden etc.

Gedetineerden die na hun detentie op zoek gaan naar werk (bijvoorbeeld zij die hun straf volledig uitzaten), ervaren doorgaans weinig openheid om aangeworven te worden, wat wijst op een zekere stigmatisering. Wel blijkt dit erg afhankelijk te zijn van de sector: daar waar de bouwsector relatief open staat voor gedetineerden, zijn administratieve functies of jobs in de social profit-sector (waarbij een bewijs van goed gedrag en zeden vereist is) volgens een detentieconsulent, moeilijk, respectievelijk niet toegankelijk voor deze doelgroep. Ten slotte wezen twee respondenten er uitdrukkelijk op dat zij het contradictorisch vinden dat ook de overheid niet bereid is om ex-gedetineerden in dienst te nemen. Ze benadrukten dat de overheid enerzijds wil dat gedetineerden zich goed re-integreren en hun slachtoffers vergoeden, maar dat

zij anderzijds zélf een bewijs van goed gedrag en zeden vraagt, waardoor het leger, gemeentearbeid, e.a. ook niet toegankelijk zijn voor ex-gedetineerden.

2.4. Huisvesting

Een ander pijnpunt bij re-integratie is het vinden van een woning. Voor zij die gebruik maken van een strafuitvoeringsmodaliteit is het aangaan van een (huur)overeenkomst tijdens detentie, zoals reeds vermeld, moeilijk realiseerbaar. Gedetineerden die daarentegen hun straf volledig uitgezeten hebben of die slechts kortgestraft waren, hebben werk noch woning wanneer ze vrijkomen. Na vrijlating dienen zij vaak beroep te doen op een uitkering. Volgens een respondente aanvaardden verhuurders doorgaans echter geen **huurwaarborg** van het OCMW, zij willen bewijs van loonfiches voor zekerheid van betaling. Naast dit financiële probleem bemoeilijkt het **stigma** dat zij meedragen het vinden van een woning op de privémarkt. Voor sociale woningen bestaan dan weer ellenlange wachtlijsten. Ook onderdak vinden bij familie is volgens drie respondenten geen evidentie, omdat deze vaak geen contact meer wil.

Een opvangtehuis kan een alternatief bieden, maar dit zou volgens twee respondenten niet re-integratiebevorderlijk zijn. Zo komen ex-gedetineerden er in contact met kansarme groepen zoals andere ex-gedetineerden of daklozen, wat net de recidivekans kan verhogen.

Nochtans is het belang van huisvesting niet te onderschatten. Bij gebrek aan een woning worden zeer essentiële noden zoals het vinden van werk, of zelfs het verkrijgen van een identiteitskaart, onmogelijk.

2.5. Verhouding vraag-aanbod

Zes van de zeven respondenten gaven aan dat er momenteel een groot gebrek is aan hulp- en dienstverleners. Het is zeer moeilijk om aan de huidige vraag tegemoet te komen en gedetineerden moeten dan ook soms een hele tijd wachten voor hun vraag om op gesprek te kunnen gaan beantwoord wordt. Op het vlak van hulpverlening is dit mogelijk nog problematischer, met name wanneer een persoon met psychologische problemen kampt: indien men pas twee maanden na de aanvraag op gesprek kan, heeft die hulpverlening uiteraard zijn doel gemist. Gebrek aan personeel komt ook de kwaliteit van de hulp- en dienstverlening in het algemeen niet ten goede, zo vermeldt een respondent dat de tijd die kan gependeed worden per gedetineerde te beperkt is om de functie optimaal te kunnen vervullen. Het streefdoel bij re-integratie is om trajectmatig te kunnen werken, op maat van de gedetineerde, maar daarvoor zou

er naast het huidige personeelstekort, nog veel meer personeel nodig zijn. Voor extra personeel kan echter op korte termijn niet gezorgd worden wegens gebrek aan middelen.

Enkele citaten:

“In het algemeen denk ik dat er veel meer moet ingezet worden op dienstverlening aan gedetineerden en vooral op het operationeel vlak. [...] Als je echt iets wilt doen, steek hier dan een halftijdse bij, da’s een oplossing. In plaats van nog een nieuw plan en een ervaringspas en nog een pop-project en... da’s allemaal goed en wel he maar dat gaat het verschil niet maken. Meer werkvolk, dat gaat het verschil maken”(detentieconsulent B)

“De praktijk leert dat mensen verzuipen. [...] dat gaat gewoon niet. Maar het moet. Dat is niet zo heel evident op dit moment. We hebben het gevoel dat we dingen moeten loslaten als we iedereen aan boord willen houden. Ofwel moeten we aan onze inhoud sleutelen, maar dat willen we niet, ofwel moeten we aan het getal sleutelen maar dat mogen we niet.” (trajectbegeleider B)

2.6. Ten slotte...

De **houding van de samenleving** tegenover ex-gedetineerden wordt ook als problematisch ervaren. Twee respondenten gaven aan dat gedetineerden zich erg gestigmatiseerd voelen na hun vrijlating. Ze zijn niet welkom in onze samenleving, wat het heel moeilijk maakt om zich te reintegreren (specifiek wanneer het gaat om cruciale personen zoals werkgevers of verhuurders).

Twee respondenten wezen erop dat **OCMW's** pas dossiers openen vanaf het moment dat een persoon zich effectief in hun gemeente komt vestigen. Dat betekent dat er niet pro-actief kan gewerkt worden vanuit de gevangenis. Vooral bij beklaagden vormt dit een probleem omdat zij meestal geen werk hebben wanneer ze vrijgelaten worden. Ze kunnen dus pas na hun vrijlating naar het OCMW gaan om een aanvraag te doen voor een leefloon of sociale huisvesting of andere ‘onmiddellijke’ hulp. Zoals reeds vermeld moeten zij vaak een dag of een weekend overbruggen, soms zonder geld, voor ze naar het OCMW kunnen gaan om een aanvraag in te dienen. Bovendien kan het volgens een respondente soms drie weken duren vooraleer men bevestiging krijgt van het OCMW.

Hoofdstuk 3: Pijnpunten op het niveau van de gedetineerde

Naast de pijnpunten op mesoniveau/structurele problemen werd ook gevraagd naar individuele factoren eigen aan de gedetineerde, die re-integratie bevorderen of bemoeilijken.

3.1. Netwerk

Zes van de zeven respondenten gaven aan dat het netwerk waarin de gedetineerde terecht komt na zijn vrijlating zeer bepalend is voor de re-integratie. Heeft de gedetineerde een partner, familie, goede vrienden die hem opvangen en ondersteunen? Of kan hij nergens terecht en is zijn crimineel netwerk de enige uitweg? Wanneer men een omgeving heeft die de ex-gedeteneerde motiveert en helpt om op het juiste pad te blijven, is de kans op een succesvolle re-integratie veel groter. Het hebben van zo'n goed netwerk is echter geen evidentie, zo blijkt. Twee respondenten gaven aan dat het regelmatig gebeurt dat ouders en familie geen contact meer willen met de persoon. Volgens een andere respondent is het merkbaar dat naarmate de detentie langer duurt, het netwerk kleiner wordt. Dit bevestigt wat in de literatuurstudie reeds vermeld werd.

“Er is ook een verschil tussen gedetineerden met en zonder netwerk. Da's een heel belangrijk iets. Je merkt dat mensen die direct naar huis kunnen of naar een thuisvorm, dat loopt wel, die redden het wel. Die kunnen eens mislukken, die kunnen eens falen maar die worden opgevangen. Mensen die dat niet hebben die glijden meteen heel de rit naar onder omdat daar niks tussen zit, er zijn geen tussenniveaus om hen op te vangen.”
(trajectbegeleider B)

Goede praktijken in die richting zijn er wel (sporadisch). Zo gaven drie respondenten aan dat zij soms reeds tijdens detentie toenadering proberen te zoeken tot het netwerk van de gedetineerden. Zo kan er gepolst worden of men al dan niet open staat om het contact met de gedetineerde te verbeteren en hem ook na vrijlating te ondersteunen.

3.2. Motivatie

Zes respondenten gaven aan dat het al dan niet slagen van een re-integratie sterk afhankelijk is van de motivatie van de gedetineerde. Problematisch is echter dat gedetineerden vaak slechts extrinsiek gemotiveerd zijn om aan hun re-integratie te werken. De prioriteit van veel gedetineerden is zo snel mogelijk vrij te komen. Bijgevolg werken zij hun reclasseringsplan uit aan de hand van de verwachtingen van de PSD en de SURB, in plaats van hun eigen noden in

acht te nemen. Een trajectbegeleidster verwoordde dit treffend door te zeggen dat er eigenlijk op **maat van de SURB gewerkt wordt**, in plaats van op maat van de gedetineerde. Gedetineerden die enkel extrinsiek gemotiveerd zijn, vormen bovendien een moeilijke doelgroep om mee te werken volgens de hulp- en dienstverleners. Zij doen beroep op hulp- en dienstverlening met het oog op hun vrijlating in plaats van met het oog op re-integratie. Intrinsieke motivatie is dus noodzakelijk, omdat het heel zwaar is de opgenomen voorwaarden op lange termijn na te leven. Motivatie van een gedetineerde vormt op die manier een goede predictor voor het naleven van voorwaarden, en dus ook voor wederopsluiting.

“En iemand die in de gevangenis zit, die denkt “ik wil hier weg”, [...] da’s altijd de eerste motivatie. En met de groep waarbij die motivatie daar blijft steken kan je niet werken. Want dat wil zeggen “het komt allemaal niet zo nauw wat ik volg en waar dat is en wat ik moet doen want ik ga dat toch niet doen als ik buiten ben.” Dat is iets wat in hun achterhoofd speelt en die denken van “zoekt gij maar naar werk, ik ga dat toch niet doen”. (detentieconsulent A)

Twee dienstverleners gaven aan dat ze hieraan tegemoet komen door gedetineerden te motiveren om een plan op te stellen waar ze zelf achter staan, in plaats van één dat dient om de SURB te overtuigen, omdat de kans op schending van voorwaarden en wederopsluiting in het tweede geval zeer groot is. Bij gedetineerden die voor de eerste maal in detentie zitten, blijkt dit veel moeilijker te zijn. Zo wezen vier respondenten erop dat deze motivatie sterk afhankelijk is van een eventueel vroeger detentieverleden van de gedetineerde. Schending van de voorwaarden en wederopsluiting blijken nodig te zijn om hen te doen inzien dat het geen zin heeft om zich enkel te schikken naar de wensen van de SURB.

3.3 Algemeen

Vier respondenten benadrukten de moeilijke overgang van het strikte detentieregime naar het vrije leven. Verschillende aspecten werden hieromtrent aangehaald. Ten eerste is de samenleving tijdens een landurige detentie enorm geëvolueerd. Langgestraften hebben de grote technologische evolutie van de laatste jaren/decennia gemist en hebben geen kennis van de digitalisering die voor vrije burgers onmisbaar is in het dagelijkse leven. Bovendien begrijpen

veel ex-gedetineerden ook heel weinig van administratieve of financiële verplichtingen (bankverrichtingen, werkloosheidsprocedures, mutualiteitsaanvraag, verzekeringen, enz.), zo blijkt uit drie interviews. Ten tweede dient er ook een attitudeverandering plaats te vinden: twee respondenten wezen erop dat de sociale omgang tijdens de detentie – onderling en tegenover penitentiair beambten – helemaal anders is dan in de maatschappij. Hierdoor moeten zij leren hun gedrag tegenover medemensen aan te passen aan wat sociaal aanvaardbaar is. Dit geldt ook op vlak van tewerkstelling: zij moeten leren bevelen en kritieken van hun gezaghebbenden te aanvaarden, daar waar zij zich tijdens detentie verzetten tegenover zij die controle over hen uitoefenden.

“In de gevangenis hanteren die wel een code onder elkaar he, zo’n beetje de macho uithangen, zich niet laten doen... en die denken ‘van in de maatschappij zal dat ook zo gaan’ en dat is dan niet zo.” (detentieconsulent A)

Ten derde werd ook het grote verschil tussen strikt detentieregime zonder enige vrijheid, en het leven in vrije maatschappij aangestipt door vier respondenten.

In de gevangenis was er een vaste dagstructuur, Het leven van een gedetineerde wordt eigenlijk tot in het kleinste detail geregeld door anderen: gedetineerden beslissen niet wat ze eten, wanneer ze bij de dokter en/of therapeut mogen, wanneer ze mogen douchen, wanneer ze wandeling hebben, wanneer ze werken, wanneer hun celdeur open mag, wanneer ze slapen etc. Bij vrijlating daarentegen dienen ze plots zelf in te staan voor elke beslissing. Dit blijkt enorm moeilijk: waar hen tijdens detentie elke verantwoordelijkheid werd ontnomen, dienen zij deze nu op alle levensdomeinen opnieuw op te nemen (bijvoorbeeld: RVA, bankverrichtingen, mutualiteit, huisvesting maar ook m.b.t. het gezin, het huishouden etc.).

Door gebrek aan continuïteit in hulp- en dienstverlening na vrijlating, dient de gedetineerde dit bovendien op eigen initiatief te doen. Volgens drie respondenten hebben gedetineerden bij dit alles nood aan iemand die hen stimuleert, iemand die hen helpt en aanspoort om de nodige stappen te ondernemen, naar de nodige instanties toe te stappen etc. De justitieassistenten mogen dan wel niet de tijd en de taak hebben om die functie te vervullen, de controle die zij uitoefenen blijkt toch voor heel wat gedetineerden een houvast te zijn. Zo gaf een respondent aan dat het bij een groot deel goed loopt zolang justitie over de schouder meekijkt. Vanaf het moment dat de justitieassistent geen controle meer uitoefent, is het merkbaar dat mensen gaan ‘slabakken’, zo gaf een respondent aan.

Hoofdstuk 4: Sterke praktijken

Omdat het toch belangrijk is om niet alleen te weten wat slecht loopt maar ook wat in bepaalde gevangenissen goed gaat (eventueel met het oog op uitbreiding van deze praktijken naar andere gevangenissen), werd tijdens de interviews ook gevraagd naar ‘de sterke praktijken’.

Over het algemeen haalden respondenten vooral kleine ‘projecten’ aan die in hun gevangenis binnen hun domein plaatsvinden. Vier respondenten vermeldden dat er momenteel praktijken zijn in de richting naar meer **samenwerking** met diensten van buiten de gevangenis (of dat hier plannen voor zijn). Deze samenwerking dient om **trajectmatig werk** en een continuïteit in hulp- en dienstverlening mogelijk te maken. Twee respondenten hiervan vertelden wel dat dit project weldra zal beëindigd worden omdat er geen middelen zijn om dit verder te zetten. Trajectmatig werken neemt immers veel tijd in beslag en vereist meer personeel, waar in de nabije toekomst geen budget voor is. Het feit dat in verschillende gevangenissen initiatieven opgestart zijn om de overgang naar buiten te vergemakkelijken, geeft wel aan dat dit een belangrijk pijnpunt is.

Op grotere schaal wordt het importmodel waarbij organisaties “**van buiten naar binnen** worden gebracht” als positief ervaren. Twee respondenten vinden dit een heel belangrijk pluspunt bij re-integratie omdat gedetineerden op die manier de relevante organisaties al kennen en weten waarbij ze terecht kunnen wanneer ze vrijgelaten worden.

Twee respondenten haalden ook ‘**de weg der geleidelijkheid**’ die justitie hanteert aan als een pluspunt. Hiermee wordt verwezen naar de verschillende uitvoeringsmodaliteiten die een per een meer vrijheid bieden, wat een stapsgewijze re-integratie mogelijk maakt. Wel vormen de opvolging van de voorwaarden en de toekenning van de modaliteiten pijnpunten die de positieve effecten ervan kunnen tenietdoen, zoals reeds vermeld.

Deze vraag naar ‘goede praktijken’ werd over het algemeen als “heel moeilijk” ervaren door de respondenten. Twee respondenten wisten hier absoluut geen antwoord op te geven; twee anderen begonnen spontaan andere pijnpunten te benoemen.

Hoofdstuk 5: Wat beter zou kunnen

Ook werd aan de respondenten gevraagd wat er zou moeten veranderen om re-integratie te verbeteren. Hier werd vaak het tegenovergestelde aangehaald van de pijnpunten die vermeld werden: meer samenwerking tussen de domeinen, meer personeel, samenwerking met diensten buiten voor een vlottere overgang in hulp- en dienstverlening etc. Daarnaast kregen drie specifieke aspecten meer aandacht, deze worden kort besproken.

Drie respondenten vinden dat de beweging ‘van buiten naar binnen’, waarbij organisaties hun diensten ook binnen de gevangenis komen aanbieden, uitgebreid zou moeten worden tot de **OCMW’s**. Zij gaven aan dat het een grote meerwaarde zou zijn indien gedetineerden al tijdens hun detentie praktische zaken konden aanvragen zoals installatiepremies, crisiswoningen, leeflonen etc. bij het OCMW, zodat deze aangelegenheden reeds kunnen afgerond zijn voor vrijlating. Zo doet de situatie zich momenteel soms voor dat beklaagden bij wie nog niets in orde is, de eerste nacht na hun vrijlating, geen verblijfplaats hebben (zie hierover meer bij *plotse vrijlating*).

Er zou ook **duidelijke communicatie** nodig zijn met betrekking tot de vrijlating van beklaagden. Bij **beklaagden** kan men vóór de uitspraak van de Raadkamer niets voorbereiden met betrekking tot de re-integratie, en na de uitspraak worden zij meteen vrijgelaten. Er is dus ook geen tijd meer om nog bij de trajectbegeleider langs te gaan en een minimum aan voorbereiding te treffen. Hulp- en dienstverleners worden bovendien niet op de hoogte gebracht van deze vrijlating, zo blijkt uit twee interviews. Het zou goed zijn mocht hierover gecommuniceerd worden en mocht er wat tijd zijn om de laatste uren voor de vrijlating een en ander in orde te brengen. Met betrekking tot de vrijlating van veroordeelden is ook meer communicatie gewenst (dit komt aan bod bij *carte blanche*).

Een **betere opvolging van de voorwaarden** die de gedetineerden moeten naleven is ook een vereiste om de re-integratie vlotter te doen lopen volgens drie respondenten. Er is momenteel te weinig ruimte voor justitieassistenten om echt begeleiding te bieden aan gedetineerden, waardoor voorwaarden sneller geschonden worden en gedetineerden (opnieuw) opgesloten worden. Een betere opvolging kan echter enkel plaatsvinden door het inzetten van meer justitieassistenten.

Hoofdstuk 6: Carte blanche: los van alle middelen en mogelijkheden

Tenslotte werd gevraagd naar hoe de respondenten re-integratie zelf zouden invullen, mochten zij carte blanche krijgen en van nul mogen beginnen. Hier kwamen hoofdzakelijk drie thema's aan bod.

6.1. Tussenhuizen

Zo waren twee respondenten voorstander van een meer geleidelijke vrijlating door middel van een soort tussenhuis waar gedetineerden kunnen verblijven na hun verblijf in de gevangenis, voor hun vrijlating. In dit tussenhuis zouden gedetineerden kunnen leren om opnieuw in een gemeenschap samen te leven met anderen, om te gaan met anderen, rekening te houden met anderen, ze zouden hier zelf instaan voor het huishouden, zelf koken, wassen, kuisen, opnieuw verantwoordelijkheden opnemen en hun administratie in orde brengen tegen hun vrijlating. Voor mensen die het heel moeilijk hebben om in groep te leven zou er als alternatief een soort van begeleid wonen kunnen komen. Dit alles maakt een geleidelijke aanpassing mogelijk waardoor de overgang van een volledig strikt gereguleerd gesloten regime naar een volledig vrije samenleving waarin zij zelf voor alles verantwoordelijk zijn, vergemakkelijkt wordt.

6.2. Buddy

Zoals reeds gezegd werd een buddysysteem door vier respondenten gezien als een mogelijke oplossing voor meer continuïteit in de hulpverlening, ook na detentie. Dit houdt in dat de gedetineerde een persoon ('buddy') toegewezen krijgt die hem/haar begeleidt in de overgang van detentie naar vrijlating. Kennismaking met deze buddy vindt reeds tijdens detentie plaats en effectieve begeleiding start na de vrijlating. Concreet zouden zij de gedetineerde opvangen en bijstaan in praktische en administratieve zaken tijdens de eerste periode na de vrijlating. Zo creëert men één constante doorheen de hele overgangperiode, waardoor de breuk van hulp- en dienstverlening na vrijlating deels opgevangen wordt.

“De middelen zijn er niet op dit moment: er is echt wel iets tekort om die mensen die buitenkomen te begeleiden. Er zou iemand moeten zijn die hen continue bijstaat, die hen

van in de gevangenis naar buiten begeleidt. Dat is voor velen belangrijk, één vaste persoon, een soort buddy.” (onderwijscoördinator A)

6.3. Volgorde rechtsketen

Om de pijnpunten die de volgorde van de rechtsketen met zich meebrengen, te minimaliseren werd door verschillende respondenten aangeraden om het systeem om te draaien. Dit betekent dat de gedetineerde op voorhand door justitie ingelicht wordt over zijn kans op vrijlating. Indien justitie positief staat tegenover vrijlating dient zij aan te geven welke voorwaarden de gedetineerde in orde moet brengen tegen een bepaalde datum. Zo kan deze zich voorbereiden en planmatig naar zijn vrijlating toewerken, met de zekerheid dat hij ook effectief vrijgelaten zal worden.

“Op een gegeven moment moet je aan de mensen ook zeggen van “kijk vanaf nu krijg je de kans om een aantal dingen in orde te brengen, als dat in orde is gaan we je die en die modaliteit toekennen”. En als dat kan gebeuren he dan ga je mensen minder zien op en neer gaan qua gemoed enzo, dan is er een duidelijke datum waar je van in het begin kan naartoe werken. Ik vind dat eerlijker. En zo zou je mensen wel ergens naartoe kunnen laten werken, ook tijdens detentie, en misschien dat ze minder verzuurd buitengeraken dan sommigen nu.” (detentieconsulent B)

DEEL IV: CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Uit de resultaten is gebleken dat re-integratie een complex proces is waar heel veel factoren (zowel beschermende als risicofactoren) op elkaar inwerken. Momenteel dragen heel veel actoren bij aan de re-integratie van gedetineerden maar er zijn nog heel wat dieper liggende, structurele problemen aanwezig.

Veel pijnpunten die aangegeven werden door de respondenten situeren zich op het niveau van justitie, meer bepaald de bestaande procedures, opgelegde voorwaarden en het gebrek aan justitieassistenten. De oplossing voor deze pijnpunten kan echter enkel op federaal niveau plaatsvinden (uitgezonderd de samenwerking tussen de PSD en hulp- en dienstverlening).

pijnpunten op vlak van hulp- en dienstverlening hebben vooral te maken met de continuïteit na vrijlating en de communicatie tussen de hulp- en dienstverleners. De Vlaamse Gemeenschap zou hier antwoord op kunnen bieden door het verbeteren van de communicatie en samenwerking tussen de domeinen van hulp- en dienstverlening; het garanderen van continuïteit in de hulp- en dienstverlening door meer samenwerking met diensten in de samenleving (eventueel door een buddysysteem in het leven te roepen) en het OCMW een plaats te laten innemen in de gevangenis. Trajectmatig werken per gedetineerde wordt over het algemeen als een heel belangrijke doelstelling aanzien, maar dit blijkt niet mogelijk te zijn wegens gebrek aan personeel. Tenslotte vormen het vinden van huisvesting en tewerkstelling een enorm probleem voor gedetineerden, omwille van de volgorde van de rechtsketen en het bestaande stigma in de samenleving.

Een aanbeveling voor verder onderzoek is het bevragen van de pijnpunten bij re-integratie bij (ex-)gedetineerden zelf. Dit zou veel nieuwe inzichten kunnen opleveren omdat men zo een beter idee kan krijgen van de fase en de moeilijkheden na de vrijlating van de gedetineerden. In dit onderzoek werden immers, op één persoon na, allemaal hulp- en dienstverleners bevroegd die de gedetineerden in de gevangenis ondersteunen, waardoor vooral pijnpunten tijdens detentie blootgelegd werden, maar er geen precies beeld kan gevormd worden van de fase na de vrijlating. Om dezelfde reden zou het goed zijn om in een volgend onderzoek ook te focussen op hulp- en dienstverleners die gedetineerden na hun vrijlating ondersteunen. Het was immers merkbaar dat de geïnterviewde TOPcoach zich op een andere plaats in het werkveld situeert, omdat zij andere inzichten aanbracht.

Tenslotte legt dit onderzoek belangrijke structurele pijnpunten bloot die noodzakelijk moeten aangepakt worden voor een succesvolle re-integratie. Echter, dit onderzoek is te kleinschalig om invloed uit te oefenen op justitie - waar de meeste structurele pijnpunten zich situeren. Het zou daarom nuttig zijn een gelijkaardig onderzoek uit te voeren op het niveau van justitie, zodat ook zij gevoelig kunnen worden voor de pijnpunten en de noden tot verbetering in deze materie.

Bibliografie

- Beel, V. (24.10.2003). Reportage. Welzijnszorg wil situatie van ex-gedetineerden verbeteren. *De Standaard*, URL: http://www.standaard.be/cnt/dst24102003_033
- Bouverne-De Bie, M., Kloeck, K., Meyvis, W., Roose, R., & Vanacker, J. (2002). *Handboek Forensisch Welzijnswerk*. Gent: Academia Press.
- Claessens, C. (2012). *Jaarverslag hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, Hulpgevangenis Leuven 2012*. URL: http://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww4wvg.vlaanderen.be%2Fwvg%2Fwelzijnsamenleving%2Fhulpaangedetineerden%2Fjaarverslagen%2FDocuments%2F2012%2FCC_Jaarverslag_2012_def.pdf&ei=2LWVU5DwIIXH7AbmuYEO&usq=AFQjCNF82CQtFvq4ATGkBIaivTuo4bNtaw&bvm=bv.68445247,d.ZGU
- Decorte, T., Zaitch, D. et.al. (2010). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven: Uitgeverij Acco
- Demeersman, T. (2008). *Met twee voeten in de samenleving. Over wat gedetineerden nodig hebben en wie daarvoor moet zorgen*. Locomotieftekst Steunpunt Algemeen Welzijnswerk
- Desmos-Project (1998). *Arbeidstoeleiding*. [Onderzoek].
- De Turck, D. (2013). *De toekenning van penitentiaire verloven en/of uitgaansvergunningen door de strafuitvoeringsrechtbank: een tweesporenbeleid? Michelle Martin, Marc Dutroux en Michel Lelievre: terugkeer in de samenleving?* [Journalistiek artikel]. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Departement Onderwijs en Vorming, Afdeling Instellingen en Leerlingen Secundair Onderwijs en Volwassenenonderwijs. (2010). *Rapport 'onderwijs aan gedetineerden'*
- Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen. (2012) . *Jaarverslag 2012*. Brussel: Federale Overheidsdienst Justitie.
- Dupont, L. & Hutsebaut, F. (2001). *Herstelrecht tussen toekomst en verleden*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Dupont, L. (1998). *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Ehrlich Martin, S., Sechrest, L., & Redner, R. (1981). *New Directions in the Rehabilitation of Criminal Offenders*. Washington D.C.: National Academy Press
- Engbersen, G., & Gabriëls, R. (1995). *Sferen van integratie. Naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid*. Amsterdam, Boom : Amsterdam University Press.

E.T. (2013). *Vlaanderen maakt werk van studeren achter de tralies*. Knack (online). Uitgever: <http://www.knack.be/nieuws/wetenschap/vlaanderen-maakt-werk-van-studeren-achter-tralies/article-normal-97796.html>

Eyckmans, D. (2001). *De problematiek rond de financiële schuldenlast van gedetineerden – een zoektocht naar oplossingen*. Z.u.

Federale Overheidsdienst Justitie. (2011). *Beperkte detentie* [24/04/2014. Uitgever: http://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/justitiehuisen/verdachte_misdrijf/veroordeeld/gevangenisstraf/beperkte_detentie/]

Federale Overheidsdienst Justitie (2011). *Invrijheidsstelling onder bepaalde voorwaarden*. [24/04/2014. Uitgever: http://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/justitiehuisen/verdachte_misdrijf/veroordeeld/gevangenisstraf/vrijheid_onder_voorwaarden/]

Federale Overheidsdienst Justitie. (2013) *Gedetineerden - Nationaliteit - Wettige verblijfplaats – Evoluties*. [bijlage bij antwoord op parlementaire vraag] . Brussel: Federale Overheidsdienst Justitie <http://vlaamsbelang.org/files/20131104bijlages.pdf>

Gilbert, E. (2011). *Werken en leven in de gevangenis: gebruikers aan het woord*. Vrije Universiteit Brussel.

Goethals, J. (2003). *Predictie van recidive* [Onderzoeksrapport]. Brussel: Politeia.

Goggin, C., Little, T. & Gendreau, P. (1996). *A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism*. Saint John: University of New Brunswick

Hellemans, A., Aertsen, I., & Goethals, J., (2008). *Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap - Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*. [Eindrapport]. Leuven: K.U. Leuven, Faculteit rechtsgeleerdheid, z.u.

Janssens, D., (2000-2001). *De psychosociale dienst binnen het Directoraat-generaal Strafinrichtingen*. *Antenne 2000*, Oktober 2001, Afl. 8,14-16.

KU Leuven. (17/2/2014). *Studeer op afstand bij open universiteit: wat en voor wie?* uitgever: <https://www.kuleuven.be/onderwijs/levenslangleren/OpenUniversiteit/watwie>

Lenaers, S., Van Haegendoren, M., & Valgaeren, E. (2001). *De Gemeenschap achter de tralies*. Diepenbeek: SEIN.

Maes, E., (2009). *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf: 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu

Maruna, S., & Immarigeon, R., (2004). *After Crime and Punishment: Pathways to offender reintegration*. Devon: Willan Publishing.

Nackaerts, K., (2005-2006). *De evolutie in het rehabilitatiedenken in de 20e eeuw*. [Licentiaatsthesis] K.U. Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid.

Nelissen, P. (2000). *Resocialisatie en detentie: een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving*. Maastricht: Universiteit Maastricht.

Nelle, W. (2012-2013). *De impact van detentie op de familie van gedetineerden en hun toekomstperspectief*. [Licentiaatsthesis] UGent, Faculteit Rechtsgeleerdheid.

Neys, A. (1994). *Gevangenisstraf als doorleefde realiteit*. In *Tralies in de weg*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.

Princen, G. (1998-1999). *Rehabilitatie van jonge gedetineerden in zuid-afrikaanse gevangnissen*. [Licentiaatsthesis]. Leuven: K.U. Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid.

PSC Hoogstraten (1995). *Opleidingsprofiel en werkervaring*. [Onderzoek].

Raskin, K., (z.d.). *Geen gevangene voor het leven* [20/05/2014, uitgever: <http://www.veto.be/jg26/veto2625/justitwerk.html>]

Rasson, R., en Verstraete, A., (2010). *Dagelijkse ervaringen van de psychosociale diensten met sociale zekerheid/sociale bijstand*. In Van Limberghen et.al. (reds.) *Beperking van het recht op sociale zekerheid van gedetineerden: een dubbele straf?*, Brugge: Die Keure

Robert, L., (2012). *Wederopsluiting na vrijlating uit de gevangenis* [Onderzoeksrapport]. Brussel: Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie.

Snacken, S., *Sociale zekerheid voor gedetineerden – Algemene Conclusies*. In Van Limberghen, G., et.al. (reds.), *Beperking van het recht op sociale zekerheid van gedetineerden: een dubbele straf?*, Brugge, Die Keure

Van Campfort, S., Demeersman, T. en Nuyts, K., (2009). *Methodisch kader voor trajectbegeleiders justitieel welzijnswerk*.

Van Dale (2005). *Van Dale handwoordenboek hedendaags Nederlands*, Antwerpen, In *Van Dale lexicografie Bv*.

Van den Berghe (2010). *De uitvoering van vrijheidsstraffen*. Gent: Larcier.

Vandenbogaerde, J. (2007-2008). *De re-integratie van ex-gedetineerden door arbeid*. [licentiaatsthesis]. Gent: UGent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte

Van den Wyngaert, C. (2006). *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.

VDAB (2014). *Gedetineerd*. [04/04/2014, uitgever: <http://www.vdab.be/werkinzicht/gedetineerd.shtml>]

Vlaamse Gemeenschap, Interdepartementale Commissie Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (2000). *Strategisch Plan van de Vlaamse Gemeenschap – Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*.

Vlaams Ministerie voor Onderwijs en Vorming (11/04/2014). *volwassenenonderwijs*
[20/04/2014, uitgever: <http://www.ond.vlaanderen.be/volwassenenonderwijs/>]

Vlaams Parlement, (2012). *Ontwerp van decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*.

Von Hirsch, A., (1976). *Doing justice: the choice of punishments*. Boston: Northeastern university press.

Wyseur, L., (24/08/2012). Justitieassistent volgt voowaardelijk invrijheidgestelde op. [24/04/2014. Uitgever: http://justitie.belgium.be/nl/nieuws/persberichten/news_pers_2012-08-29.jsp?referer=tcm:265-195727-64]

Weijters, G. & More, P.A., (2011). *Schuldenproblematiek van jongvolwassen gedetineerden*. Den Haag: Universiteit Amsterdam.

Weijters, G & More, P.A., (2011). *Tweede meting van de monitor nazorg ex-gedetineerden*. Uitgever: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-117088.pdf>